

СОВЕТ
ЯНГА - САЛСКОГО
СЕЛЬСКОГО ПОСЕЛЕНИЯ
АРСКОГО МУНИЦИПАЛЬНОГО РАЙОНА
РЕСПУБЛИКИ ТАТАРСТАН
ул.Центральная, д.18, с. Янга-Сала,
Арский муниципальный район, 422011

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
АРЧА МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ
ЯҢАСАЛА
АВЫЛ ЖИРЛЕГЕ
СОВЕТЫ
Үзәк урам, 18 йорт, Яңасала авылы,
Арча муниципаль районы, 422011

Тел. (84366) 57-2-10, факс (84366) 57-2-10. E-mail: Yns.Ars@tatar.ru www.arsk.tatarstan.ru

---

Яңасала авыл җирлеге Советы КАРАРЫ

от « 28 » октябрь 2021 ел.

№ 31

«Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенең төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карары проекты турында

«Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында» 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон, «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегендә гавами тыңлаулар оештыру һәм уздыру тәртибе турындагы Нигезләмәне раслау хакында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советының 22.10.2018 ел, №11 (№21 21.12.2018, №13 18.12.2020, №26 16.07.2021 үзгәрешләре белән) карары нигезендә, Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегендә яшәүчеләрнең гавами тыңлаулар уздыру юлы белән проект буенча фикер алышуда катнашуга хокукларын үтәү максатларында, Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карар бирде:

1. «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенең төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карары проекты 1 нче кушымта нигезендә кабул итәргә һәм аны гавами тыңлауларга чыгарырга.

2. Түбәндәгеләрне расларга:

- «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенең төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карары проекты буенча гражданнар тәкъдимнәрен исәпкә алу тәртибен 2 нче кушымта нигезендә;

- «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенең төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карары проекты буенча гавами тыңлаулар уздыру тәртибен 3 нче кушымта нигезендә.

3. «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенең төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» Татарстан Республикасы Арча

муниципаль району Яңасала авыл җирлеге Советы карары проекты буенча гавами тыңлауларны 2021 елның 30 ноябрәдә 10.00 сәгатәтә Татарстан Республикасы, Арча муниципаль району, Яңасала авыл, Үзәк урам, 20 нче йорт адресы буенча авыл мәдәният йорты бинасында уздырырга.

4. Башкарма комитетка Арча муниципаль району Яңасала авыл җирлегендә яшәүчеләрдән кәргән тәкъдимнәрне гомумиләштерергә һәм аларны Арча муниципаль району Яңасала авыл җирлеге Советына карауга кертергә.

5. Әлеге карарны 2021 елның 30 октябрәдә кадәр Татарстан Республикасы хокукый мәгълүмат рәсми порталында урнаштырырга (<http://pravo.tatarstan>), Интернет-телекоммуникация чәлтәрәндә Арча муниципаль районуның рәсми сайтында (<http://arsk.tatarstan.ru>), Яңасала авыл җирлегенә мәгълүмат стәндларында урнаштырырга.

6. Әлеге карарның үтәләшен контрольдә тотуны үз өстемә алам.

Яңасала авыл
җирлеге башлығы

А.И.Сафин

**Яңасала авыл җирлеге Советы
КАРАРЫ**

от « » 2021 ел

№

**Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге территориясен төзекләндерү
кагыйдәләрен раслау турында**

"Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 6 октябрдәге 131-ФЗ номерлы Федераль закон, "Татарстан Республикасында җирле үзидарә турында" 2004 елның 28 июлдәге 45-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы һәм Яңасала авыл җирлеге Уставы нигезендә Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карар бирә:

1. Яңасала авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен расларга (кушымта).
2. Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советының 2018 елның 03 декабрдә чыккан 20 номерлы "Яңасала авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында" карарын үз көчен югалткан дип танырга.
3. Әлеге карарны Татарстан Республикасы хокукый мәгълүмат рәсми порталында (PRAVO.RU), Арча муниципаль районы сайтында ("Җирлекләр" бүлегендә) бастырып чыгарырга һәм мәгълүмати стендларда урнаштырырга.
4. Әлеге карарның үтәлешен контрольдә тотуны үз өстемә алам.

Яңасала авыл җирлеге башлыгы

ТАТАРСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АРЧА МУНИЦИПАЛЬ РАЙОНЫ ЯҢАСАЛА АВЫЛ ЖИРЛЕГЕ ТЕРРИТОРИЯСЕ ТӨЗЕКЛӘНДЕРҮ КАГЫЙДӘЛӘРЕ

I. Гомуми нигезләмәләр

1. Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге территориясен төзекләндерү кагыйдәләре (алга таба - Кагыйдәләр) "Россия Федерациясендә җирле үзидарә оештыруның гомуми принциплары турында" 2003 елның 6 октябрәндәге 131-ФЗ номерлы Федераль законда каралган вәкаләтләрне тормышка ашыру кысаларында, әйләнә-тирә мохитне саклау, халыкның санитар-эпидемиологик иминлеге, Россия Федерациясенә, Татарстан Республикасының башка норматив хокукый актлары һәм муниципаль норматив хокукый актлар нигезендә эшләнә.

2. Әлеге Кагыйдәләр оештыру-хокукый формасына бәйсез рәвештә барлык физик һәм юридик затлар тарафыннан үтәләргә тиеш.

3. Әлеге Кагыйдәләр җирлек территориясендә гамәлгә ашырыла һәм түбәндәге таләпләрне билгели:

1) биналарны (торак йортларны да кертеп), корылмаларны һәм җир кишәрлекләрен тышкы кыяфәтен тиешенчә карап тоту;

2) төзекләндерү эшләре исемлеге һәм эшләрне башкару ешлыгы;

3) биналарны (алардагы бүлмәләренә) һәм корылмаларны төзекләндерүдә милекчеләренә катнашу тәртибе;

4) җирлек территориясен төзекләндерүне оештыру (урамнарны яктырту, территорияне яшелләндерү, урам исемнәре һәм йорт номерлары белән күрсәткечләр кую, кече архитектура формаларын урнаштыру һәм карап тоту).

4. Территорияләренә төзекләндерү элементларын проектлау һәм урнаштыру билгеләнгән тәртиптә расланган проект документлары нигезендә шәһәр төзелеш һәм җир законнары, махсус нормалар һәм кагыйдәләр, дәүләт стандартлары, җирдән файдалану һәм төзелеш кагыйдәләре буенча гамәлгә ашырыла.

Төп төшенчәләр

5. Әлеге Кагыйдәләренә гамәлгә ашыру максатларында түбәндәге төшенчәләр кулланыла:

җирле әһәмияттәге автомобиль юлы-транспорт чаралары хәрәкәте өчен билгеләнгән һәм автомобиль юлына бүлөп бирелгән полоса чикләрендә һәм аларда урнашкан җир кишәрлекләрен яисә конструктив элементлар (юл полотносы, юл өслеге һ.б.) һәм аның технологик өлеше булган юл корылмалары, саклагыч юл корылмалары, ясалма юл корылмалары, җитештерү объектлары, автомобиль юлларын төзекләндерү элементларын үз эченә алган транспорт инфраструктурасы объекты;

арборицидлар-чүп үләннәренә каршы кулланыла торган химик матдәләр;

фасадның архитектура үзенчәлекләре - бина фасадның, әйләнә-тирә мохитнең конструктив һәм эстетик сыйфатларын чагылдыручы аерым характеристикалары (стиль һәм композиция бөтенлеге, ритм, үлчәм һәм пропорциональлек, визуаль кабул итү, ачык һәм ябык киңлекләр балансын чагылдыручы үзенчәлекле характеристикалар);

фонсыз конструкцияләр- конструкция аерым хәрәфләрден, билгеләмәләрдән, билгеләрдән, декоратив элементлардан торган тышкы мәгълүмат чараларын эшләү ысулы;

хужасыз транспорт чарасы-милекчесе билгесез яки, законнар белән башкасы каралмаган булса, милекчесе аннан баш тарткан очракта, милекчесе булмаган транспорт чарасы;

территорияне төзекләндерү - муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләре белән билгеләнгән чаралар комплексын тормышка ашыру эшчәнлеге, гражданның яшәү шартларын тәмин итүгә һәм яхшыртуга, муниципаль берәмлек территориясенә санитар һәм эстетик торышын тәмин итүгә һәм яхшыртуга юнәлдерелгән, шул исәптән гомуми файдаланудагы территорияләрен, жир кишәрлекләрен, биналарны, корылмаларны, якин-тирә территорияне карап тотуга юнәлтелгән эшчәнлек;

Сосновский балтырганы - зур булып үсчән үсемлек, балтырганнар семьялыгы, зонтиклылар төренә керә. Үсемлек озак төзәлми торган көчле жәрәхәт ясау үзлегенә ия;

ташлап калдырылган транспорт чарасы –ишекләре булмау яки ябылмау, тәрәзәләре булмау һ.б аркасында чит затларның керү мөмкинлеге булган, көпчәкләре яраксызга әйләнгән, башка конструктив детальләре яки башкалары булмаган, гомуми файдалану урыннарында (йорт яны территорияләрендә) территорияне жыештыру, махсус транспорт һәм чүп жыю машиналарына подъездларга һәм чүп контейнерларына бару юлында комачаулык тудыра торган, милекче тарафыннан алты ай һәм аннан да күбрәк вакытка калдырылган транспорт чарасы;

бункер -зур габаритлы калдыкларны туплау өчен билгеләнгән чүп жыю урыны;

вертикаль яшелләндерү- стационар һәм мобиль яшел үсентеләр урнаштыру өчен балкон, лоджия, галерея, терәк стеналар, биналарның һәм корылмаларның алгы өслекләрен куллану;

витрина-фасадның бер өлешен алып торучы тоташ пыяла рәвешендә пыяла уем (тәрәзә, витраж);

барлыкка килгән төзелешнең тышкы архитектурасы- биналарның һәм аларның фасадларының жирлекнең тышкы кыяфәтен формалаштыручы архитектура-сәнгать һәм шәһәр төзелеше үзенчәлекләре;

тышкы яктырту ысулы- мәгълүмати конструкцияне аңа жибәрелгән яктылык чыганагы белән яктыртыла торган яктырту ысулы;

квартал эчендәге (жирле) юл-магистраль урамнардан торак йортлар төркемнәренә һәм кварталның башка урыннарына транспорт һәм жәяүлеләр хәрәкәте өчен билгеләнгән автомобиль юлы;

төзекләндерүне торгызу-юлның бөтен килгәнә ясалма капламны, тротуарны сыйфатлы торгызуны, бордюр ташын кире урнаштыруны, туфракның уңдырышлы катламын торгызуны, газон үләннәрен һәм бозылган яшел үсентеләр утыртуны, реклама конструкцияләрен һәм төзекләндерүнең башка элементларын торгызуны үз эченә алган эшләр комплексы;

газон – махсус сайланган үләннәрдән торган, парк һәм ландшафт композициясенә фон яисә мөстәкыйль элемент булып торучы үлән катламы;

гербицидлар-үсемлекләренә юк итү өчен кулланыла торган химик матдәләр;

кунаклар өчен машина туктап тору урыны (стоянка)-торак зоналарга килүчеләргә жиңел автомобильләр кую өчен билгеләнгән ачык майданчык;

балалар майданчыгы- балалар уеннары өчен билгеләнгән объектлар (таулар, карусельләр, таган, комлыклар һәм (яки) башка шундый объектлар урнашкан жир кишәрлеге);

ишегалды территориясе-бер яки берничә күпфатирлы йорт янындагы һәм анда яшәүче затларның һәм жәмәгать биналарының гомуми кулланыштагы һәм аларның эшләвен тәмин итүче территория. Күпфатирлы йортларның ишегалды территориясендә

балалар майданчылары, ял итү урыннары, кер элү урыннары, автомобильләр парковкалары, яшел зоналар һәм башка ижтимагый файдаланудагы объектлар урнаштырыла;

ишегалды корылмалары-жир кишәрлегендә вакытлыча урнашкан ярдәмче корылмалар (кар базлары, күгәрчен оялары, сарайлар);

мәгълүмат тапшыруның динамик ысулы- мәгълүматны мәгълүмат алмаштыруны күздә тотта торган электрон мәгълүмат туплагычлар һәм табло ярдәмендә тапшыру ысулы;

йорт биләмәсе-ишегалды корылмалары булган шәхси торак йорт һәм әлегә йорт урнашкан жир кишәрлеге;

йорт билгеләре - аншлаг (урам, майдан, проспект исеме күрсәткече), йорт номеры (йорт һәм корпус номеры күрсәткече), подъезд һәм фатирлар номеры күрсәткече, объектның инвалидлар өчен булуы символы, флаглар, истәлекле такталар, полигонометрик билге, янгын гидранты күрсәткече, грунт геодезик билгеләре күрсәткече, магистраль камералары һәм суүткәргеч челтәр кое күрсәткечләре, канализация күрсәткече, жир асты газүткәргеч корылмалары күрсәткече);

сыек көнкүреш калдыклары-халыкның тормыш эшчәнлегенә нәтижәсендә барлыкка килә торган хужалык-көнкүреш сулары, үзәкләштерелгән су бүлү системасына тоташтырылмаган (технологик яктан тоташтырылмаган) корылмаларга һәм ташландык суларны кабул итү һәм туплау өчен билгеләнгән жайланмалар;

бина-капиталь төзелеш объекты, ул автоном рәвештә төзелергә, төзекләндерелергә һәм кулланылырга мөмкин булган бердәм күләмле төзелеш системасын тәшкил итә (төзелешкә бер рәхсәт нигезендә төзелгән);

яшел утыртмалар-билгеле бер территориядә агач-куак һәм үләннәр үскән урын;

жир кишәрлеге - чикләре федераль законнар нигезендә билгеләнгән жир өслегенә бер өлеше;

жир эшләре-жир казу, грунт жәю, территорияне яки грунт катламын бозып, юлларны һәм тротуарлар төзү (жәю) белән бәйлә эшләр;

эшчәнлек алып бару зонасы- төзелеш, инженерлык коммуникацияләрен урнаштыру, капитал һәм башка ремонт эшләре рәхсәт ителгән киртәле территория. Башка эш (авария хәлэндәгеләрдән тыш) башкару, жиһазлар, материаллар, калдыклар, техник инвентарьлар урнаштыру тыела;

инженерлык коммуникацияләре-инженерлык-техник тәэмин итү челтәрләре: суүткәргеч, канализация, жылылык, торба үткәргечләр, электр тапшыру линияләре, элемент һәм башка инженерлык корылмалары, жирлек территориясендә булганнары яисә сузыла торган башка инженерлык корылмалары;

жирлекнең тарихи территорияләре-XI гасыр башыннан 1959 елга кадәргә чорда үзләштерелгән махсус авыл жирлеге территорияләре, аларга карата тышкы мәгълүмат урнаштыру чараларының урнаштыруга рәхсәт ителгән һәм рәхсәт ителмәгән төрләре һәм типлары, шул исәптән мондый конструкцияләргә карата таләпләр Россия Федерациясе халыкларының мәдәни мирас объектлары (тарих һәм мәдәният һәйкәлләре), аларны саклау һәм куллану турында Россия Федерациясе законнары нигезендә билгеләнгән. Жирлекнең тарихи территорияләренең гомуми чикләре Башкарма комитетның муниципаль хокукый актлары белән раслана;

контейнер -каты коммуналь калдыклар (зур габаритлы калдыклардан тыш) салу өчен билгеләнгән чүп жыйгыч;

контейнер майданчыгы-каты коммуналь калдыкларны жыю урыны (майданчыгы), әйләнә-тирә мохитне саклау өлкәсендә Россия Федерациясе законнары һәм халыкның санитар-эпидемиологик иминлеген тәэмин итү өлкәсендә Россия Федерациясе законнары таләпләре нигезендә төзелгән һәм контейнерлар һәм бункерлар урнаштыру өчен билгеләнгән урын;

компенсацияле яшеллөндөрү-юкка чыгарылган яки зыян күргән агачлар урынына яшел үсентеләрне яңадан утырту;

түбә яшеллөндөрүе- бина һәм корылмаларның түбәләрен архитектура-ландшафт объектлары (газоннар, чәчәк түтәлләре, бакчалары, агачлар һәм куаклар белән майданчыклар һәм башкалар) төзү өчен куллану;

яңгыр канализациясе - өске (яңгыр, кар), су сибү һәм дренаж суларын жиберү өчен билгеләнгән инженерлык корылмалары (желоблар, яңгыр кирәк-яраклары, лотоклар һәм торбалар) белән бәйлә технологик комплекс;

кече архитектура формалары – (алга таба –КАФ) - монументаль-декоратив бизәү элементлары, мобиль һәм вертикаль яшеллөндөрү жайланмалары (беседкалар, аркалар, бакча-парк скульптурасы, вазоннар, чәчәк түтәлләре, шпалерлар), су жайланмалары (фонтаннар, бюветлар, декоратив сулыклар), муниципаль мебель (ял итү өчен эскәмияләр, жәмәгать урыннары, рекреацияләр һәм ишегаллары территорияләрендә урнаштырылган эскәмияләр, өстәл уеннары өчен өстәлләр, бакча һәм урам жиһазлары), коммуналь-көнкүреш һәм техник жиһазлар (көнкүреш чүп-чары жыю өчен контейнерлар, урналар, почта тартмалары, инженерлык жиһазлары элементлары) һ.б.;

жемелдәвек ут - ут характеристикаларын (төс, яктылык, кабыну чираты һ. б.) алмаштыруны күздә тоткан яктылык динамикалы эффект бирә торган ут;

чүп-чар өеме-контейнер майданчыгында яки теләсә кайсы башка территориядә үзбелдекле ташлану нәтижәсендә барлыкка килгән 1 куб. метрдан артмаган күләмдә каты көнкүреш калдыклары һәм зур габаритлы жыелган чүп-чар;

тышкы яктырту объектлары (яктырту жиһазлары) - урамнарда, скверларда, паркларда урнаштырылган яктырту приборлары (яктырткычлар, прожекторлар), мондый яктырту өчен махсус билгеләнгән баганаларда, биналарның стеналарында, корылмаларның түшәмнәрендә, металл, тимер-бетон һәм башка биналарның конструкцияләрендә, корылмаларында һәм жәмәгать кулланылышының башка урыннарында урнаштырыла ала;

барлыкка килгән төзелешнең тышкы архитектура кыяфәтен бозу-тышкы мәгълүмат урнаштыру чараларының урнаштыруга рөхсәт ителгән һәм рөхсәт ителмәгән төре һәм тибы таләпләрен, шул исәптән әлегә Кагыйдәләр белән билгеләнгән, жирлекнең барлыкка килгән төзелешенең тышкы архитектура йөзен саклау кирәклеген исәпкә алып, мондый конструкцияләрнең тышкы кыяфәтенә яки урнашу урынына карата таләпләргә үтәмәү;

рөхсәтсез ясалган чүплек- 50 кв. метрдан артык майданда һәм 30 куб. метрдан артык күләмдә рөхсәтсез каты көнкүреш калдыклары, эре габаритлы яисә төзелеш калдыклары, юридик яки физик затлар эшчәнлегә барышында барлыкка килгән башка чүп-чар ташланган урын;

стационар булмаган сәүдә объекты- жир кишәрлегенә ныкы бәйләнмәгән вакытлыча (шул исәптән күчмә), инженер-техник тәэмин итү чөлтәрләренә тоташмаган сәүдә ноктасы;

төзеклөндөрү объектлары-жирдә ясалма капламлар (асфальт-бетон, бетон катлам), ижтимагый-эшлекле, торак һәм рекреацион зоналарда жир өслегенең башка өлешләре, биналар һәм корылмалар булмаган майданнар, урамнар, юллар, велосипед юллары, ишегалды эчендәге урын, балалар, спорт һәм спорт-уен майданчыклары, хужалык майданчыклары; жирле әһәмияттәге автомобиль юллары; махсус сакланыла торган табигать объектлары һәм тарихи-мәдәни әһәмияттәге жирләр, зиратларны төзеклөндөрү элементлары сыйфатында карала торган яшел утыртмалар (агачлар, куаклар, газон һ. б.); тышкы яктырту һәм архитектура-сәнгать яктырткычларын урнаштыру; коймалар, капкалар, балалар, спорт һәм спорт-уен майданчыклары объектлары; бәйрәм үткөрү һәм башка бизәлеш предметлары; территорияне санитар яктан тәртиптә тоту өчен билгеләнгән урыннар, жиһазлар һәм корылмалар, шул исәптән чүп-чар жыю һәм чыгару өчен жиһазлар һәм корылмалар; житештерү зоналарын һәм

аерым житештерү объектларын төзеклөндөрү объектлары сыйфатында карала торган объектлар, инженерлык инфраструктурасы зоналары, махсус билгеләнештәге зоналар, шулай ук тиешле санитар-сак зоналары; аерым торак биналарның, житештерү һәм инженерлык корылмаларының тышкы кыяфәте; субъектларның гамәлләре законнарда билгеләнгән төзеклөндөрү кагыйдәләре һәм нормалары белән жайга салына торган башка объектлар;

стационар булмаган объектларны, ясалма төзеклөндөрү объектларын урнаштыру, юллар төзү һәм ремонтлау, биналар, корылмалар, яшеллөндөрү буенча чаралар, инженерлык коммуникацияләрен төзү, үзгәртеп кору һәм ремонтлау белән бәйле жир эшләре алып бару буенча мәжбүри таләпләр - билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелгән рөхсәт һәм проект документлары, махсус оешмалар белән килешүләр һәм куркынычсызлыкны тәмин итү, санитар нормаларны үтәү һәм дөүлөт һәм муниципаль стандартлар нигезендә муниципаль берәмлек территориясенә эстетик торышын саклау буенча чаралар комплексын үтәү;

яшеллөндөрү-шөһәр тирәлеген үсемлек компонентларынан актив файдалану юлы төзеклөндөрү һәм ландшафт оешмасы, шулай ук инженерлык төрләре буенча эшләр (вертикаль планлаштыру, терраса төзү һәм башкалар) һәм агачлар, шул исәптән әре агачлар, куаклар утырту юлы белән яшеллөндөрелгән территорияләргә төзеклөндөрү, газоннар, чөчөк үсентеләре, альпинарийлар һәм рокарийлар булдыру, махсуслаштырылган бакчалар һәм һ. б. белән бәйле комплекслы эшчәнлек;

гомуми файдаланудагы яшеллөндөрелгән территорияләр-төрле ял итү формалары өчен билгеләнгән урыннар (урман парклары, бакчалары, скверлар, бульварлар, шөһәр урманнары);

чиклөнгән территорияләргә яшеллөндөрелгән территориясе-дөвалау, балалар укыту һәм фәнни учреждениеләре, сәнәгать предприятелиеләре, спорт комплекслары, торак кварталлар;

махсус билгеләнештәге яшеллөндөрелгән территорияләр-санитар зоналар, су саклау зоналары, зиратларны яшеллөндөрү, питомниклардагы үсентеләр;

ордер -жир һәм төзелеш эшләрен башкаруга хокук бирүче документ;

махсус сакланучан табигать территорияләре - жирле үзидарә органнары карарлары белән тулысынча яки өлөшчә хужалык куллануынан алынган һәм алар өчен махсус саклау режимы билгеләнгән табигый комплекслар һәм объектлар урнашкан аерым табигатьне саклау, фәнни, мәдәни, эстетик, рекреацион һәм сәламәтлөндөрү әһәмияткә ия булган объектлар урнашкан жир участкалары, су өслеге һәм һава;

жәмәгать транспортын көтү тукталышы-жәмәгать транспорты тукталышлары, пассажирларны утырту һәм төшерү зонасы һәм жәмәгать транспорты пассажирларын көтү зонасы булган махсус жиһазландырылган мәйданчык;

пыяла фасад- фасадның бөтен яссылыгын яки аның шактый өлөшөн биләп торучы тоташ пыяладан эшлөнгән фасад;

ачык яктырту ысулы- яктылык чыганагы мәгълүмати конструкцияләргә каршылыкларсыз яктырта торган ысул;

пандус- аз хәрәкәтләнүче төркемнәр һәм сәламәтлеге чиклөнгән граңданнар өчен төрле объектларга үтүне тәмин итүче баскыч;

жирлек панорамасы-ачык пространстводан (яр буге, мәйдан, су объектлары акваториясе, төрле һәм күзөтү мәйданчыклары) кабул ителә торган, жирлекнең характеристикаларын һәм силуэтын ачучы жирлек территориясе өлөше;

парковка (автомобиль кую урыны) - автомобиль юлының бер өлөше һәм (яисә) юлның йөрү өлөшенә һәм (яисә) тротуарларга, юл кырыйларына, эстакада яки күпернең бер өлөше яисә урам-юл чөлтөрөнә башка объектларына һәм транспорт чараларын түлөүгә нигездә кую өчен махсус билгеләнгән һәм жиһазландырылган урын;

бинаның алгы ягын (фасадын) бизәкләү паспорты-бердәм архитектура һәм төс чишелешен билгеләүче һәм аерым торучы бинаның фасадын тышкы бизәүгә таләпләрне билгеләүче килешенгән һәм билгеләнгән тәртиптә расланган документ;

жирлек урамнарының перспективасы-алдагы фронт һәм урамнар силуэтын барлыкка килгән композиция, стиль һәм сәнгать характеристикалары булган жирлек тирәлеге өлешен визуаль кабул итү;

жәяүлеләр зоналары- зур тизлекле жир өсте жәмәгать транспорты тукталышлары, хезмәт күрсәтү объектлары, тарих һәм мәдәният һәйкәлләре, рекреацияләр, жәяүлеләр агымының күпләп тупланган урыннарында транзит хәрәкәт итү максатларында һәм билгеле бер характеристикаларга ия булган шәһәр территориясенә жәяүлеләр йөри торган участкалары. Жәяүлеләр зоналары эспланадаларда, жәяүлеләр урамнарында, торак пункт мәйданының жәяүле өлешләрендә формалашырга мөмкин;

жәяүлеләр коммуникациясе-тротуарлар, аллеялар, юллар, жәяүлеләр бәйләнешен тәмин итүче сукмаklar. Жәяүлеләр коммуникацияләрен муниципаль берәмлек территориясендә жәяүлеләр өчен элемент һәм хәрәкәт итүне тәмин итә. Торак пункт территориясендә жәяүлеләр коммуникацияләрен урнаштырганда транспорт коммуникацияләре белән кисешүнең минималь күләмен, жәяүлеләр коммуникацияләре системасының өзлексез эшләвен, инвалидлар һәм халыкның аз хәрәкәтләнүен тәмин итәргә кирәк;

автостоянка мәйданчыгы-жиңел автомобильләр һәм башка мототранспорт чаралары (мотоцикллар, мотороллер, мотоколяскалар, мопед, скутерлар) саклау өчен билгеләнгән махсус ачык мәйданчык;

хайваннарны урамда йөртү һәм өйрәтү мәйданчыгы-йорт хайваннарын урамда йөртү һәм өйрәтү өчен билгеләнгән территориянең аерым участогы;

яшел утыртмаларга зыян китерү- яшел үсентеләрнең жир өсте өлешенә һәм тамыр системасына механик, химик һәм башка зыян китерү, шул исәптән яшел үсентеләрне яки туфракны зарарлы матдәләр белән пычрату;

су басу - елгаларда, сусаклагычларда су арту нәтижәсендә грунт суларының артуы, атмосфера явым-төшемнәре, кар эрү, юлларга асфальт-бетон катламын, тротуарларны, инженерлык системаларыннан һәм коммуникацияләрдән су агызуны сыйфатсыз урнаштыру нәтижәсендә юл участогы, транспорт тоннельләрен, территорияләрнең бер өлешен су басу. 2 кв. метрдан артык мәйданлы территория 3 см тирәнлектә су астында калса, ул территорияне су баскан дип санала.

жирлек территориясе-муниципаль берәмлек чикләрендәге территория;

йорт яны территориясе-шәхси йорт яки күпфатирлы йортка технологик һәм функциональ яктан турыдан-туры бәйләнгән территория;

якын-тирә территория- чикләре Россия Федерациясе субъекты законы белән билгеләнгән тәртиптә муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү кагыйдәләре белән билгеләнгән бина, корылма, жир участогы янындагы гомуми файдаланудагы территория;

продук бирә торган хайваннар һәм кош-корт - берничә тапкыр яки даими куллану өчен азык-төлек (сөт, йон, йомырка һәм башка) алу өчен асрала торган хайваннар һәм кош-корт;

төзекләндерү проекты-текст һәм график формадагы материалларны үз эченә алган, территорияне һәм башка объектларны төзекләндерү буенча проект чишелешләрен билгели торган документлар;

тышкы мәгълүмат чараларын урнаштыру проекты (паспорты) -төзекләндерү элементларының тышкы кыяфәтен һәм урнашу урынын билгели торган муниципаль хокукый акт белән расланган, атап әйткәндә тышкы мәгълүмат чараларын билгели торган һәм аны идентификацияләү өчен кирәкле башка белешмәләрне үз эченә алган билгеле формадагы документ;

территорияне санитар чистарту-билгеле бер территориядән каты көнкүреш һәм зур габаритлы калдыкларны жыю, чыгару һәм утильләштерү (зарарсызландыру);

ут тартмасы-тышкы мәгълүмат чарасын ясау ысулы, анда конструкция бердәм күләмдә яки эчке яктырткычлы берничә күләмле элементтан гыйбарәт;

авыл хужалыгы хайваннары - терлекчелек һәм башка авыл хужалыгы продукциясе житештерү өчен кулланыла торган хайваннар, кыйммәтле мехлы хайваннар, куяннар, умарта кортлары һәм башкалар;

төзекләндерү объектын карап тоту-чисталыкны тәэмин итү, төзекләндерү объектарының, аларның аерым элементларының техник, физик, санитар һәм эстетик халәтен тиешле дәрәжәдә тоту;

территорияләрне карап тоту-биналар, корылмалар, кече архитектура формалары, коймалар, төзелеш майданчыклары, яшел үсентеләр, жир кишәрлегендә урнашкан транспорт инфраструктурасы объектарын үз вакытында ремонтлау һәм карап тоту белән бәйлә чаралар комплексы;

юлларны, квартал эчендәге юлларны һәм башка юл инфраструктурасын карап тоту-аларны тиешле тәртиптә һәм чисталыкта тоту, автомобильләр һәм жәяүлеләр юлы, тротуарлар, юллар, урамнар, квартал эчендәге юллар һәм юл хужалыгының башка элементларының тоткарлыксыз эшен тәэмин итү буенча чаралар комплексы;

жирле әһемияттәге юлларны карап тоту-юл, юл корылмаларының, юлларны комплекслы төзекләндерү элементларының транспорт-эксплуатацион торышына ярдәм итә торган эшләр комплексы;

яңгыр коеларын (яңгыр канализациясен), жир асты коммуникацияләре коеларын (корылмаларын) карап тоту- яңгыр сулары канализациясенә һәм жир асты инфраструктурасының башка элементларын гамәлдәге дәүләт һәм муниципаль стандартлар таләпләренә туры китереп куллану буенча чаралар комплексы;

махсуслаштырылган автостоянка- хужасыз транспорт чараларын саклау өчен билгеләнгән һәм махсус жиһазландырылган майданчык;

махсус оешмалар - муниципаль контрактлар нигезендә муниципаль берәмлек территориясен төзекләндерү өлкәсендә эшчәнлекнең махсус төрләрен гамәлгә ашыручы, шул исәптән транспорт чараларын махсуслаштырылган машина кую урынына күчәрүне гамәлгә ашыручы оештыру-хокукий формадагы юридик затлар;

транспорт чараларын урнаштыру өчен махсус билгеләнгән урыннар-закон нигезендә оештырылган автомобиль стоянкалары, гаражлар, ремонт остаханәләре һәм башка биналар, техника саклау (хезмәт күрсәтү) өчен билгеләнгән биналар; Россия Федерациясе Министрлар Советы - Россия Федерациясе Хөкүмәтенең "Юл хәрәкәте кагыйдәләре турында" 1993 елның 23 октябрдәге 1090 номерлы карары белән расланган Россия Федерациясе Юл хәрәкәте кагыйдәләре нигезендә билгеләнгән парковкалар (парковка урыннары)";

спорт майданчыгы- физик культура һәм спорт белән шөгыльләнү өчен билгеләнгән объектлар (баскетбол щитлары, брусъялары, гимнастик стена, турниклар һәм (яки) башка шундый объектлар урнашкан территория);

тышкы мәгълүматны урнаштыру чарасы - оешма урнашкан урында һәм (яки) эшчәнле алып барган урында биналарны мәгълүмати рәсмиләштерү максатларында, кулланучыларга "Кулланучылар хокукларын яклау турында" Федераль законның 9 статьясы нигезендә реклама белән бәйлә максатларны эзәрлекләмәгән мәжбүри булган мәгълүматны житкерү өчен оешманың фирма атамасы (исеме), аның урнашу урыны (адресы) һәм эш режимы турында мәгълүмат шулай ук территорияне төзекләндерү элементы булып тора. "Тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары" һәм "тышкы мәгълүмат чарасы" төшенчәләре тәңгәл;

төзелеш майданчыгы-яңа төзелеш (шул исәптән төзелеп бетмәгән төзелеш объектары), шулай ук гамәлдәге күчәмсез милек объектарын, корылмаларны төзү һәм

(яки) монтажлау һәм сүтү, ремонтлау, реконструкцияләү өчен техник яктан яңадан жиһазландырылган урын;

супер графика-фасадларны архитектура-сәнгати бизеу алымнарының берсе (рәсем, орнамент, барельеф, мозаика), ул аны визуаль кабул итүне көчәйтә;

тактиль катлам-өслек катламының фактурасы сизелерлек үзгәргән катлам;

каты коммуналь калдыклар-физик затлар тарафыннан куллану процессында торак урыннарында барлыкка килә торган калдыклар, шулай ук физик затлар тарафыннан шәхси һәм көнкүреш ихтыяжларын канәгатьләндерү максатларында торак урыннарында куллану барышында үзләренә куллану үзенчәлекләрен югалткан товарлар. Каты коммуналь калдыкларга шулай ук юридик затлар, шәхси эшмәкәрләр эшчәнлеге процессында барлыкка килә торган калдыклар да керә;

гомуми файдаланудагы территорияләр – барлык кешеләр тоткарлыксыз файдалана ала торган территорияләр (мәйданнар, урамнар, йөрү юллары, яр буйлары, гомуми файдаланудагы су объектларының яр буе полосалары, скверлар, бульварлар);

жирлек территориясенә аерым статусына һәм (яки) югары мәдәни-рекреацион һәм социаль кыйммәткә ия булган өлеше-әлеге Кагыйдәләр нигезендә, жирлектә барлыкка килгән төзелешенә тышкы архитектура йөзен саклап калу максатларында, тышкы мәгълүмат урнаштыру чаралары төрләре һәм типлары;

транспорт чарасы-юл буйлап кешеләрне, йөкләрне һәм жайланмаларны ташу өчен билгеләнгән жайланма (тагылмалар, ярымприцеплар һәм транспорт чарасы белән хәрәкәт итү өчен кирәкле башка жайланмалар);

территорияләрне жыештыру-житештерү һәм куллану калдыкларын, башка чүп-чар, карны махсус билгеләнгән урыннарга жыю, чыгару белән бәйлә эшчәнлек төре, шулай ук халыкның экологик һәм санитар-эпидемиологик иминлеген тәэмин итүгә һәм әйләнә-тирә мохитне саклауга юнәлтелгән башка чаралар;

күрсәткечләр- биналарның алгы ягына урнаштырылган урам исемнәре, йортлар, подъезд һәм фатир номерлары, янғын гидранты, грунт геодезик билгеләре, магистраль камералар һәм суүткәргеч челтәр коелары, шәһәр канализациясе, жир асты газүткәргеч корылмалары, полигонометрик билге, инвалидлар өчен объектның үтемлелеген күрсәтүче билгеләр;

- туризм объектлары, мәгариф объектлары, дәүләт һәм муниципаль учреждениеләр турында гомумиләштерелгән мәгълүмат булган күрсәткечләр;

урамнар һәм урта авыл юллары - жирлек тирәлеге эстетикасына югары таләпләр куела торган гомуми файдаланудагы территорияләр;

вәкаләтле органнар-үз компетенциясе кысаларында жирлек территориясен төзекләндерү эшен оештыру, координацияләү һәм тикшереп тору эшен башкаручы муниципаль берәмлекнең функциональ һәм территорияль органнары;

чүп савыты (урна) -чүп жыю өчен 0,2 кубометрдан 0,5 кубометрга кадәр күләмле махсуслаштырылган савыт (чиләк, тартма һәм башка шундый савытлардан тыш);

фасад -бинаның тышкы ягы (төп, ян, ишегалды). Бинаның төп фасады иң күренеп торган зона, кагыйдә буларак, үзек һәм/яки башка әһәмияттәге урамнарны күрүгә юнәлдерелгән;

фриз -фасадның яки козырекның горизонталь рәвештәге декоратив элементы;

фронтон-бинаның соңгы каттагы тәрәзәләренә өске ягынан фасадның иң өстенә кадәрге өлеше;

хужалык мәйданчыклары-йорт яны территориясендә хужалык өчен билгеләнгән мәйданчык, келәмнәрне һәм йорт кирәк-яраklarын чистарту, чүп жыю өчен махсус жиһазландырылган урын;

төзекләндерү элементлары-декоратив, техник, планлаштыру, конструктив жайланмалар, яшелләндерү элементлары, жиһазларның һәм бизәлешнең төрле төрләре, шул исәптән биналарның фасадлары, корылмалар, кече архитектура формалары,

стандарт булмаган корылмалар, мәгълүмат щитлары һәм территорияне тәзекләндерүнең состав өлеше буларак кулланыла торган күрсәткечләр;

тәзекләндерү объектлары элементлары-тәзекләндерү объектларының тышкы күренешен билгели торган конструктив һәм функциональ өлешләре, тәзекләндерү объектларын күрә кабул итүне тәмин итә торган, шулай ук аларның функциональ билгеләнеше нигезендә тәзекләндерү объектларын куллану (файдалану);

яшелләнדרү элементлары-сәнәгать һәм торак төзелеше, иҗтимагый-административ үзәкләрдә, шулай ук урамнарда һәм магистральләрдә яшелләнדרү өчен билгеләнгән территорияләр;

өслек элементлары – борт ташларының төрле төрләре, пандуслар, баскычлар.

II.Территорияләрне тәзекләндерүгә, карап тотуга һәм җыештыруга гомуми таләпләр

6. Тәзекләндерү, карап тоту һәм җыештыру җирлек территориясә һәм анда урнашкан барлык биналар (шул исәптән торак йортлар) һәм корылмаларга (алга таба - биналар, корылмалар) кагыла.

7. Гомуми файдаланудагы территорияләрне, шул исәптән урамнар, юллар, җирле әһәмияттәге автомобиль юллары, яр буе, скверлар, пляжлар, башка объектларны, җир кишәрлекләрен карап тотуны һәм җыюны оештыруны вәкаләтле органнар үз вәкаләтләре чикләрендә гамәлгә ашыра.

8. Физик һәм юридик затлар (алга таба - җир кишәрлекләренә ия булучылар), аларның оештыру-хокукый формаларына бәйсез рәвештә, милек хокукында, бүтән әйбер яки мәҗбүри хокукта булган җир кишәрлеген, шулай ук биналарны, корылмаларны мөстәкыйль рәвештә яки махсус оешмаларны үз акчалары хисабына җәлеп итү юлы белән гамәлдәге законнарда һәм әлеге Кагыйдәләрдә каралган күләмдә җыештыралар һәм карап тоталар.

8.1. Бина, корылма милек хокукында яки башка әйбер яисә мәҗбүри хокукта булган очракта, җыештырылырга тиешле территория затлар арасында милек хокукында яки күчемсез милек объектына башка хокуктагы өлешкә пропорциональ билгеләнә.

8.2. Җир кишәрлеге территориясендә төрле затларга караган берничә бина, корылма булса, территорияне карап тоту һәм җыештыру чикләре якларның килешүе буенча билгеләнә ала.

8.3. Килешү булмаганда, җыештырылырга тиешле территория барлык милекчеләр яки биналарның, корылмаларның хужалары (кулланучылары) арасында тигез өлешләрдә билгеләнә.

8.4. Физик яки юридик зат карамагында булган җир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән очракта, җир кишәрлеге фактта барлыкка килгән чиге буенча җыештырылырга тиеш.

8.5. Әгәр бина, корылма милек яки берничә кешедә мәҗбүри хокукта булса, фасадны карап тоту яклар килешүе буенча билгеләнә ала.

8.6. Килешү булмаганда, фасадны карап тоту милек хокукындагы яки күчемсез милек объектына башка хокуктагы өлешкә пропорциональ рәвештә башкарыла.

9. Җирлек территориясендә эшчәнлек алып баручы юридик затлар, шәхси эшмәкәрләр, бакча ширкәтләре һәм башка хужалык итүче субъектлар каты көнкүреш калдыкларын җыю, саклау һәм чыгару буенча килешүләр төзәргә һәм калдыкларны утильләштерү һәм зарарсызландыруны башкаручы махсуслаштырылган предприятиеләр белән килешү мөнәсәбәтләре булган чүп-чар ташучы оешмаларга үз вакытында түләрәгә тиеш.

9.1. Башкаручылар белән территорияне, шул исәптән беркетелгән, якин-тирә территорияне җыештыруга, чүп-чар һәм кар чыгаруга шартнамәләр төзегән затлар башкаручылардан эшне үз вакытында һәм сыйфатлы итеп башкаруны таләп итәргә тиеш.

9.2.Авыл жирлеге территориясендә эшчәнлек алып баручы юридик затлар, шәхси эшмәкәрләр, шәхси йорт хужалары, бакча ширкәтләре һәм башка хужалык итүче субъектлар түбәндәгеләргә бурычлы:

1) территорияне төзекләндерү өчен янәшәдә чүплекләр, каты көнкүреш калдыкларын жыю өчен контейнерлар, контейнер майданчыклары булуны, ә канализация булмаган биналарда, корылмаларда һәм төзелмәләрдә сыек калдыклар өчен жыентыклар (ташландык су чокыры) булдыруны тәэмин итәргә; контейнерларга, контейнер майданчыкларына ирекле керү мөмкинлеген тәэмин итәргә;

2) авыл территориясендә контейнерларны төзек хәлдә тотуны тәэмин итәргә, контейнерлар тулып ташымаска һәм территорияне пычратмаска тиеш;

3) үз вакытында, аена кимендә бер тапкыр, чүплекләргә, контейнерларны, контейнер майданчыкларын, сыек калдыклар өчен жыентыкларны (ташландык су чокырын) чистартуны һәм дезинфекцияләүне тәэмин итәргә;

4) житештерү һәм куллану калдыкларын чыгаруны оештыруны һәм аларны юк итү графигын үтәүне контрольдә тотуны тәэмин итәргә;

5) чүп савытларын, контейнерларны, контейнер майданчыкларын үз вакытында буярга һәм юарга.

9.3.Каты көнкүреш калдыкларын жыю, саклау һәм чыгару буенча килешүне башкару урынында сакларга һәм территориясендә юридик зат яки шәхси эшмәкәр булган УК, ТСЖ язма таләбе буенча, Кагыйдәләрнең үтәлешен контрольдә тотучы затларга күрсәтергә кирәк.

10. Жирле әһәмияттәге автомобиль юлларын, тротуарларны карап тоту һәм жыештыру тәэминатчыны (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтижәләре буенча, әлеге эш төрләрен үткәргә муниципаль контрактлар төзегән махсуслаштырылган оешмалар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

11. Күпфатирлы йортларның йорт яны территорияләрен карап тоту һәм жыештыру күпфатирлы йортлар белән идарә итүнең кайсы да булса бер ысулына туры китереп башкарыла: торак милекчеләре ширкәте яки торак кооперативы яки башка махсуслаштырылган кулланучылар кооперативы, күпфатирлы йортта гомуми милекне карап тоту һәм ремонтлау эшләрен башкаручы идарәче оешма (алга таба - идарәче оешмалар).

12. Шәхси торак йортларның территорияләрен карап тоту һәм жыештыру бу йортларның милекчеләре (яллаучылар) тарафыннан гамәлгә ашырыла.

13. Яшелләндерү һәм төзекләндерүне карап тотуны түбәндәгеләр гамәлгә ашыра:

1) бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә-жир кишәрлегенең милекчеләре яисә башка хокук ияләре;

2) гомуми файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр чикләрендә-тәэминатчыны (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтижәләре буенча әлеге эшләр башкаруга муниципаль контракт төзегән вәкаләтле орган яисә оешма;

3) чикләнгән файдаланудагы яшелләндерелгән территорияләр (предприятиеләр, оешмалар, учреждениеләр) һәм махсус билгеләнештәге (санитар зоналар, су саклау зоналары, зиратлар, питомниклар) чикләрендә-әлеге объектларның хужалары;

4) йорт яны территорияләре чикләрендә - күпфатирлы йортларда торак биналарның милекчеләре яки идарәче оешмалар;

5) жир өсте коммуникацияләренең, шул исәптән электр челтәрләре, яктырту челтәрләре, радиолинияләр сак зоналарында-күрсәтелгән коммуникацияләрнең хужалары;

6) жир асты коммуникацияләренең сак зоналарында (әгәр урнаштыру рөхсәт ителгән булса) - күрсәтелгән коммуникацияләрнең хужалары.

14. Урам һәм юллардан жир асты һәм өслек суларын агызу өчен билгеләнгән кюветларны, торбаларны, дренаж корылмаларын чистарту, яңгыр канализациясе

коллекторларын һәм яңгыр коеларын чистарту аларны эксплуатацияләүче оешмалар тарафыннан башкарыла.

15. Жәмәгать бәдрәфләрен урнаштыру һәм карап тоту тәртибе гамәлдәге законнар, санитар кагыйдәләр һәм нормалар нигезендә билгеләнә. Аларның санитар һәм техник торышы өчен милекчеләре, хужалары, арендаучылар яки махсус оешмалар җаваплы.

16. Төзекләндерү эшләрен башкаруның вакыты, тиешле санитар һәм техник торышын тәмин итүне исәпкә алып, эшләрнең заказчысы тарафыннан билгеләнә.

17. Жирлек территориясен карап тоту һәм жыештыру чикләре физик һәм юридик затлар тарафыннан бирелгән жир кишәрлеге чикләре нигезендә билгеләнә (әгәр жир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән булса, асылда, жир кишәрлегенең барлыкка килгән чиге буенча).

18. Вәкаләтле орган жирлек территориясен, шул исәптән гомуми файдаланудагы территорияләренә, билгеләнгән вәкаләтләре чикләрендә карап тоту һәм жыештыру эшләренең үтәлешен контрольдә тоту.

III. Биналар, корылмаларны һәм алар урнашкан жир кишәрлекләренең тышкы кыяфәтен, фасадлар һәм коймалар, юллар, шәхси торак йортлар, яңгыр канализациясе чөлтөрләре, яңгыр коесы, су җибәрү корылмалары, техник элемент чаралары, тышкы яктырту объектлары, кече архитектура формалары, стационар булмаган объектлар, төзелеш эшләре, жирләнү урыннары, автотранспорт чараларын озак вакытлы һәм кыска вакытлы саклау стоянкаларын карап тоту буенча таләпләр. Жирлек территориясен бәйрәмчә бизәү

Биналарны, корылмаларны һәм алар урнашкан жир кишәрлекләрен карап тоту буенча гомуми таләпләр

19. Биналарны, корылмаларны һәм алар урнашкан жир кишәрлекләрен карап тотуны милекчеләр яки башка хокук ияләре мөстәкыйль рәвештә махсус оешмаларны үз акчалары хисабына җәлеп итү юлы белән гамәлгә ашыра.

20. Биналарны, корылмаларны һәм алар урнашкан жир кишәрлекләрен карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:

1) биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту;

2) жир кишәрлеген жыештыру һәм санитар-гигиеник чистарту;

3) гражданның, оешмалар һәм шәхси эшмәкәрләр эшчәнлегенә нәтижәсендә барлыкка килә торган җитештерү һәм куллану калдыкларын җыю һәм чыгару;

4) жир кишәрлегендә урнашкан яшелләндерү һәм төзекләндерү элементларын карап тоту һәм тәрбияләү, милектәге, биләгән яки файдаланудагы жир кишәрлекләрендә Сосновский балтырган юк итү;

5) керү урыннары козирекларын үз вакытында кардан, боздан һәм боз сөңгеләреннән арындыру, көрнәзләренә, балконнарны һәм лоджияләренә, агач кәүсәләрен һәм ботакларын саклау чаралары күрү, боз катудан чистартып тору;

6) биналарның хужалары (арендалаучылар) һәм торак фонды белән идарә итүче оешмалар тарафыннан түбәләренә һәм керү урыннарын кардан, боздан, боз сөңгеләреннән, шулай ук кар өемнәреннән үз вакытында чистартып тору;

7) тышкы су агызулы түбәне кардан карның калынлыгын 30 см дан арттырмыйча чистартып тору, ә жылытканда, кар калынлыгы тагын да юкарак булганда чистартылырга тиеш;

8) биналарның җәүлеләр зоналарына чыга торган түбәләрен кардан, боздан һәм боз сөңгеләреннән, хәтәр урыннарны билгеләнгән нормаларга туры китереп алдан киртәләп алып чистарту;

9) барлык төр түбәләрдә, шул исәптән балконнар һәм керү урыннары козирекларында кар өемнәре барлыкка килүгә юл куймау;

10) биналарның авыш түбәсен һәм козырекларын, керү урыннарын һәм тәрәзә уемнарын кардан, боздан һәм боз сөңгеләреннән чистарту, аларны урам як тротуарларына тәүлекнең якты вакытында гына ташлау. Калган түбәләрдән, шулай ук яссы түбәләрдән карны эчке ишегалды территорияләренә ташлау зарур. Карны ташлау алдыннан кешеләрнең иминлеген тәмин итә торган саклык чаралары күрергә кирәк. Бина түбәсеннән гомуми файдаланудагы юлларга һәм юл буена ташланган кар, боз һәм боз сөңгеләре, юлның йөрү өлешен жыештыручы зат белән төзелгән килешү нигезендә, карны чыгару белән бер үк вакытта башкарыла;

11) карны түбәдән һәм керү урыннары козырекларыннан ташлаганда агачларның, куакларның, урам утлары һава линияләренең, растыкчаларның, реклама конструкцияләренең, светофор объектларының, юл билгеләренең, элемент линияләренең, элмә такталарның тулы сакланышын тәмин итә торган чаралар күрү.

Биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту

21. Бина, корылмалар фасадларының төзелгән өлешендә, декоратив бизәкләү һәм инженерлык элементларында күзгә күренеп торган кимчеләкләр булырга тиеш түгел, алар тиешле эстетик калыпта тотылырга тиеш.

22. Биналарның, корылмаларның фасадларын карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:

1) конструктив элементларны һәм фасадларны, шул исәптән керү ишекләрен һәм козырекларны, балкон һәм лоджия, кәрнизләр, болдыр һәм аерым баскычлар, витрина, декоратив детальләренә һәм башка конструктив элементларны үз вакытында ремонтлау һәм буяу;

2) су торбаларының, су агызу корылмаларының төзек хәлдә булуын һәм карап тотуны тәмин итү;

3) герметизация, жөйләр салу, ярыкларны ремонтлау;

4) керү юлларын, отмосткаларны, цоколь тәрәзәләрен һәм подвалларга керү юлларын үз вакытында ремонтлау һәм чистарту;

5) фасадларны, шул исәптән фасадлар элементларын, аларның торышы һәм куллану шартларына бәйле рәвештә, үз вакытында чистарту һәм юдыру;

6) тәрәзәләренә һәм витриналарны, элмә такталарны һәм күрсәткечләренә вакытында юю;

7) фасадларны язу, рәсемнәр, иғыланнар, плакатлар һәм башка мәгълүмати-басма продукциядән, шулай ук граффитидан арындыру.

23. Биналар, корылмалар, төзелгән торак булмаган биналар милекчеләренә, башка хокукка ия булучыларга һәм тиешле вазифалар йөкләнгән башка затларга түбәндәгеләр киңәш ителә:

1) фасадларны кирәк булган саен чистарту һәм юю;

2) тәрәзәләренә эчке һәм тышкы өслекләрен, балкон һәм лоджия ишекләрен, подъездларга керү ишекләрен химик чаралар белән чистарту һәм юю;

3) фасадның факттагы халәтен исәпкә алып, агымдагы ремонт үткәрү, шул исәптән фасадны буяу;

4) фасадның аерым элементларына (цоколь, керү юлы, баскычлар, керү ишекләре, капка, цоколь тәрәзәләре, балконнар һәм лоджияләр, су торбалары, тәрәзә култыклары һәм башка конструктив элементларга) ремонт ясау;

5) фасадның чыгып торган конструкцияләренә жимерелү куркынычы янаган очракта, сак-кисәтү чаралары оештыру (коймалар, сеткалар урнаштыру, элементның жимерелә торган өлешен сүтү);

6) кулланылышта булмаган тышкы мәгълүматны (элмә такталарны) сүтеп алу (арендалаучы яки субарендалаучы булмаган һәм башка очрактарда).

24. Фасадларны кулланганда рөхсәт ителми:

1) биналарның һәм корылмаларның фасадлары өслегенә зыян китерү (пычрату): ярыклар булу, штукатурка коелган урыннар, кирпич стеналар жимерелгән урыннар, тимер-бетон конструкцияләрнең катламнары кубу һ.б.);

2) панельләр арасында герметизация бозылу;

3) фасад, биналар һәм корылмаларның цоколь өлешендәге штукатурка, буяу катламы кубу, шул исәптән тәрәзә, керү юлларының төзек булмавы;

4) биналарның һәм корылмаларның алгы якка чыгып торган өлешләренә зыян килү (пычрану): балконнар, лоджия, эркерлар, тамбурлар, кәрнизләр һ.б.;

5) балкон, лоджия, парапетлар һ.б. жимерелү (булмау, пычрану);

6) бинаның фасадында һәм (яки) түбәсендә, элмә такталардан, эш режимы турындагы табличкалардан тыш, вәкаләтле орган белән килештерелгән паспорты булмаган тышкы мәгълүмат чаралары урнаштыру;

7) афишалар, игъланнар, плакатлар һәм башка мәгълүмати-басма продукцияне фасадларга, тәрәзәләргә (шул исәптән тәрәзәнең эчке ягыннан), ишек пыялаларына элү элү (шул исәптән ишекнең эчке ягыннан);

8) милекчеләренең ризалыгыннан башка күпфатирлы йорт биналарының, корылмаларның фасадларына граффити төшерү.

25. Рөхсәт ителә:

1) подъездларга кергәндә мәгълүмати стендлар урнаштыру;

2) биналар түбәсендә антенналар һәм кабельләр урнаштыру.

Күрсәткеч билгеләр

26. Биналарның, корылмаларның фасадлары күрсәткеч билгеләр белән жиһазландырылырга тиеш.

27. Тарихи территорияләр чикләрендә урнашкан биналарда, корылмаларда урам исемнәре һәм номерлары күрсәтелә, шулай ук фасадлары урам һәм юлларга чыга торган биналарда мәгълүмат Татарстан Республикасының ике дөүләт телендә урнаштырыла. Күрсәткечләр һәм номер билгеләре чиста һәм төзек хәлдә булырга тиеш. Аларның чисталыгы һәм төзеклеге өчен биналарны карап тотучылар җаваплы.

Керү урыннары (үзелләр)

28. Бина, корылмаларның керү юллары яктырту жиһазлары, козыреклар баскычлар, инвалидлар һәм халыкның аз хәрәкәтләнүче төркемнәре өчен пандуслар, тотынгыч корылмалар белән жиһазландырылырга тиеш.

Пандус шумый торган, горизонталь канаулары булмаган материалдан эшләнәргә тиеш. Киртәләре булмаган очракта, пандусның 75 мм биэлектәге борты һәм култыкшалары булырга тиеш. Бордюр пандусының авышлыгы 1: 12 булырга тиеш.

Пандус борылышлы булганда, аның озынлыгы 9 метрдан да ким булмаска тиеш һәр 9 метр саен 1,5 x 1,5 м үлчәмле горизонталь майданчыклар ясалы тәкъдим ителә. Горизонталь участокларны пандус башында һәм ахырында тирә-юньдәге өслекләрдән текстура һәм төс белән аерылып тора торган итеп эшләргә кирәк.

Баскычлар яки пандусның ике ягында да стенадан 40 мм арада 800-920 мм лы ясалган түгәрәк яки турыпочмаклы тоткычлар булырга тиеш. Баскычлар киңлеге 2,5 м һәм аннан күбрәк булганда, бүленгән тоткычлар карала. Тоткычларның озынлыгы пандус яки баскычның озынлыгыннан һәр яктан да 0,3 метрга озынрак булырга тиеш. Кешенең кулы металл конструкцияләргә орынырга тиеш түгел.

29. Керү төркемнәрен проектлаганда биналарның, корылмаларның фасадларын яңарту, үзгәртү түбәндәге очракларда рөхсәт ителми:

1) гомуми файдалану территориясенә чыга торган фасадларда идән югарылыгы җир югарылыгыннан 1,2 м биэкрәк урнашкан биналар подвалына һәм цоколь катына керү юллары ясау;

2) жәяүлеләр хәрәкәтенә комачаулый торган терәк элементлар (колонна, стойка һ.б.) урнаштыру;

3) бинаның фасадын комплекслы исәпкә алмыйча һәм проект документларын эшләтмәгән килеш, ике һәм аннан да күбрәк керү юлы урнаштыру (булганнарын исәпкә алып);

4) тротуарлар зонасында урам-юл чөлтәре минималь киңлектә булганда, тротуарлардан 0,5 метрдан якинрак итеп керү юллары элементлары (баскычлар, пандуслар, яшелләндерү) урнаштыру;

5) күпфатирлы йорт милекчеләренә ризалыгы булмаса, керү төркеме урнаштыру;

6) торак милекчәсе ризалыгыннан башка керү төркемен урнаштыру өчен балконны куллану;

7) күпфатирлы йортларда урнашкан торак булмаган бүлмәләрдә керү төркемнән вәкаләтле орган белән килештермичә үзбелдекле урнаштыру.

Түбә

30. Биналар, корылмалар түбәләре, су бирү системасы элементлары, төтен чыга торган урыннар һәм вентиляция системалары төзек хәлдә булырга һәм теләсә нинди һава шартларында анда яшәүчеләр һәм жәяүлеләр өчен куркыныч тудырмаса тиеш.

31. Кышкы чорда биналарның милекчеләре һәм башка хокукка ия булучылар, шулай ук күпфатирлы йортлар белән идарә итүче оешмалар тарафыннан түбәләргә кардан, боздан һәм боз сөңгеләреннән вакытында чистартып торы оештырылырга тиеш. Жәяүлеләр зоналарына чыккан якларда түбәне кардан чистарту участокларны киртәләү һәм барлык саклык чараларын күрәп һәм бары тик тәүлекнең якты вакытында гына башкарылырга тиеш. Түбәдән, шулай ук яссы түбәдән кар эчке ишегалды территорияләренә ташланырга тиеш. Түбәдән жәяүлеләр юлларына, жәмәгать транспортын көтү тукталышлары янына, машиналар йөри торган өлешенә ташланган кар кичекмәстән жыештырылырга тиеш.

32. Кар, боз сөңгеләре һәм каткан боз ташланган вакытта, түбәдә ремонт һәм башка эшләр башкарылганда агач һәм куакларның, электр линияләренә, яктырту һәм элемент, юл билгеләре, юл светофорларының, юл киртәләренә, жәмәгать транспортын көтү павильоннарының, биналарның декоратив бизәлешенә һәм инженерлык элементларының сакланышын тәмин итүче чаралар күрәлгә тиеш. Күрсәтелгән элементлар зыян күргән очракта, алар түбәне чистарткан һәм зыян китергән зат хисабына торгызылырга тиеш.

33. Биналарның, корылмаларның түбәләрендә жәяүлеләргә һәм жәяүлеләр зоналарына су турыдан-туры элгә алмый торган суүткәргечләр булырга тиеш. Су жыю, агызу җайланмалары жәяүлеләр сукмакларынан читкә чыгарга тиеш.

34. Рәхсәт ителми:

1) биналар, корылмаларның түбәләренә төзелеш материаллары, ремонт калдыклары, файдаланылмый торган башка предметлар (көрәкләр, кыргычлар, ломнар) кую;

2) биналар, корылмалар түбәсендә төзелеш материаллары, ремонт калдыклары, файдаланылмый торган механизмнар һәм башка предметлар (көрәкләр, кыргычлар, ломнар) саклау;

3) биналарның түбәсеннән боз, кар һәм чүп-чарны су торбаларына ташлау.

Жир кишәрлекләрен карап тоту

35. Жир кишәрлекләре территорияләрен карап тоту түбәндәгеләренә үз эченә ала:

1) чүп-чардан, яфрактардан, кар һәм боздан арындыру;

2) юлларның машиналар йөри торган өлешләрен, күперләрен, урамнарны, тротуарларны, жәяүлеләр зонасын бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртү;

3) карны көрәү һәм себерү;

4) кар һәм бозны чыгару;

5) контейнер майданчыкларын, калдыкларның барлык төрләре өчен контейнерлар, чүп-чар өчен урналар, эскәмияләр, кече архитектура формалары һәм башкаларны чистарту һәм техник яктан тәзек хәлдә тоту;

6) чүп-чарны кабул итү камераларын, контейнерлар (бункерлар) һәм контейнер майданчыкларын җыештыру, юу һәм дезинфекцияләү;

7) яңгыр һәм кар суларын читкә агызу;

8) каты көнкүреш, зур габаритлы һәм башка калдыкларны җыю һәм чыгару;

9) территорияне тузаннан арындыру һәм һаваны чистарту өчен су сибү;

10) яшел утыртмаларның сакланышын тәэмин итү, аларны карап тоту; территорияләрдә гражданныр тормышы һәм сәламәтлеге, физик һәм юридик затлар милкә өчен куркыныч булган корыган һәм аварга торган яшел утыртмаларны вакытында кисү, Сосновский балтырганын юк итү буенча чаралар күрү (химик, механик һәм башкалар).

Сосновский балтырганын юк итү буенча чаралар аңа чәчәк ата башлаганчы гербицидлар һәм (яки) арборицидлар сиптерү, чабу, үскән урыннарны казу, корыганнарын юкка чыгару, тамырын казып чыгару, туфракны эшкәртеп, күпьяеллык үлән чәчү юлы белән үткәрелә;

11) коммуналь объектлар, инженерлык коммуникацияләре (корылмалар), юллар, тимер юллар, күперләр, җәяүлеләр кичүендә реставрация, археологик һәм башка җир эшләре алып барылганнан соң бозылган элементларны яңадан торгызу;

12) гамәлдәге дәүләт стандартлары таләпләре нигезендә яңгыр коеларын (яңгыр канализациясен), җир асты коммуникацияләре коеларын (корылмаларын) карап тоту;

13) җир кишәрлекләрен карап тоту, шул исәптән анда урнашкан җимерелгән биналарны, корылмаларны территориягә чит затлар кереп, рөхсәтсез чүп-чар ташлау мөмкинлеге бирмәслек итеп карап тоту, шулай ук аларны вакытында пычрактан, кардан һәм мөгълүмати-басма продукциядән чистартуны тәэмин итү.

Юлларны карап тоту

36. Юлларны карап тотуны тәэмин итүчене (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен башкаруга муниципаль контрактлар төзегән оешмалар башкара.

37. Юл территорияләрен карап тоту түбәндәгеләрне үз эченә ала:

1) юлларны, тротуарларны, ясалма юл корылмаларын, квартал эчендәге юлларны ремонтлау;

2) тротуарлардан (җәяүлеләр зоналарыннан) пычрак, чүп-чар, кар һәм бозны чыгару, юлларның йөрү өлешен, ясалма юл корылмаларын җыештыру;

3) юл катламнарын юу һәм су сибү;

4) газон һәм яшел утыртмаларны карап тоту;

5) тышкы яктырту баганаларын, җәмәгать һәм тимер юл транспорты элементләрен ремонтлау;

6) кече архитектура формаларын ремонтлау һәм буяу;

7) яңгыр коеларын, канауларны һәм ясалма юл корылмалары составына керә торган ачык лотоклар ремонтлау һәм чистарту;

8) коймалар, турникетлар, кече архитектура формалары урнаштыру, ремонтлау һәм ел саен буяу.

9) ачык люкларны, юл катламы бозылган урыннарны ачыклау һәм киртәләр кую максатларында юлларның торышына көндәлек мониторинг.

38. Юл катламнарын саклау максатларында рөхсәт ителми:

1) йөкне сөйрәп ташу;

2) төяү-бушату эшләре вакытында рельслар, бүрәнэләр, тимер балкалар, торбалар, кирпеч, башка авыр предметлар ташлау һәм аларны билгеләнмәгән урыннага өеп кую;

3) машиналар йөри торган юлга һәм тротуарларга төзелеш материаллары һәм төзелеш калдыклары ташлау һәм (яисә) өеп кую.

4) транспорт чараларын йорт яны территориясеннән читтә жирлек милкендә булган жирләрдә юу;

5) чылбырлы механизмлы машиналарның каты өслекле юллардан йөрүе;

6) машиналар йөрү өлешенә чагыштырма авырлыгы билгеләнгән нормалардан һәм күрсәтмәләрдән артып киткән авыр йөклә үзйөрешле машиналар һәм механизмнар йөрү;

7) территорияләргә пычратырлык грунт, чүп-чар, коелучы төзелеш материаллары, жиңел тара, яфракларны брезент яки башка материал белән капламыйча ташу;

8) юлларның йөрү өлешенә һәм алар янындагы территориягә кар, боз, пычрак, житештерү һәм куллану калдыклары ташлау;

9) юлларга, тротуарларга, газоннарга һәм яшел утыртмаларга пычрак, чүп-чар өю;

39. Юлларны төзекләндерүнең аерым элементларына таләпләр:

1) жәяүлеләр юлындагы металл коймаларны һәм тротуар баганаларын сезонлы буяу ел саен кышкы сезон тәмамланганнан соң, төзекләндерү айлыгы үткөрү чорында гамәлгә ашырыла. Буяу алдыннан коймалар ремонтланарга, пычрактан арындырылырга тиеш;

2) юл билгеләре заказчы тарафыннан билгеләнгән вакыт һәм чират тәртибдә юл тамгасы төшерү өчен расланган паспортлар (схемалар) нигезендә үтәлгә тиеш;

3) юл билгеләре таләп ителә торган төс һәм яктылык-техник характеристикаларга, эләктерелеш коэффициентына җавап бирергә, эксплуатацияләү чорында бөтен мәйдан буенча сакланарга тиеш;

4) юл билгеләрен ныгыту конструкцияләре һәм системалары күрү шартларына һәм монтажлау мөмкинлекләренә карап сайлап алына;

5) юл билгеләре төзек хәлдә булырга, вакытында чистартылырга һәм юылырга тиеш.

Вакытлыча куелган юл билгеләре сәбәпләре бетергәннән соң бер тәүлек эчендә юк ителә;

6) коммуникация системасын күрү элементлары: транспорт һәм жәяүлеләр хәрәкәте юнәлешләрен күрсәткечләр, жирлекнең планлаштыру-структура элементларын күрсәткечләр юлларда һәм транспорт чышелешләрендә хәрәкәт юнәлешен күрсәтү өчен куела.

Муниципаль берәмлекнең гомуми файдаланудагы территорияләрен карап тоту һәм төзекләндерү

40. Муниципаль берәмлекнең гомуми файдаланудагы территорияләрендә түбәндәгеләр тыела:

1) территорияне металл, төзелеш һәм авыл хужалыгы продукциясе һәм калдыклары, ягулык-майлау материаллары, нефть продуктлары белән пычрату, чүп-чар ташлау урыннары ясау;

2) махсус билгеләнгән урыннардан тыш, калдыклар һәм чүп-чар жыю өчен контейнерлар урнаштыру;

3) билгеләнгән тәртипне бозып, стационар булмаган сәүдә объектлары, шулай ук ял итү өлкәсендәге хезмәт күрсәтү объектлары (аттракционнар, кабартылган батутлар, велосипедлар прокаты, роликлар һәм халыкның ялын һәм күңел ачуын оештыру өчен файдаланыла торган башка шундый объектлар) урнаштыру;

4) автотранспорт чараларын махсус билгеләнгән урыннардан читтә юу һәм чистарту;

5) сибелүчән, тузанлы йөкләрне, яфрак, төрле эретмәләрне юлларны пычранудан саклый торган брезент яки махсус жиһазландырылган башка материал белән капланмаган йөк машиналарында ташу;

6) стационар булмаган объектларны үзирекле урнаштыру;

7) жир эшләрен тиешле рөхсәттән (ордер) башка башкару;

8) грунтны, чүп-чар, калдыклар, кар һәм бозны тиешсез урыннарда өю;

9) гамәлдәге законнарны бозып, квартал эчендәге юлларга һәм йортларга керү юлларына, урамнарда, тротуарларда, газоннарда төзелеш материаллары өеп кую;

10) кәгазьләрне, чүп-чар, тәмәке төпчәкләрен майданчыклар, ишегаллары, паркларда, скверларда һәм башка жәмәгать урыннарында газоннарда, тротуарларда, урам территорияләренә ташлау;

11) бакча утыргычларының аркаларына менеп утыру, эскәмияләрне, урамнарны яктырту фонарьларын, башка кече архитектура формаларын вату, пычрату;

12) яңгыр сулары канализациясе, кювет рәшәткәләренә, кое япкычларына көнкүреш калдыклары ташлау;

13) предприятиеләрнең эчке территорияләрендә һәм шәхси йортларда чүп-чар, яфрактар һәм коры үлән, житештерү калдыклары, каты коммуналь калдыкларны янгынга каршы чаралар күрмичә яндыру, учак ягу;

14) фасадларны үзбелдекле үзгәртеп кору, барлык типтагы гаражлар урнаштыру, арендада яки милектә булган жир кишәрлекләреннән читтә базлар, утын сарайлары, будкалар, күгәрчен оялары, теплицалар, тирес жыю урыннары һәм башка корылмалар ясау, шулай ук билгеләнмәгән урыннарда кече архитектура формалары кую, тышкы мөгүлумат урнаштыру;

15) яшел утыртмаларны сындыру, юк итү, аларга атынгычлар, гамактар элү, кәүсәләренә кадак кагу;

16) газоннарны бозу һәм юк итү;

17) гамәлдәге законнарны бозып, юлның машиналар йөрү өлешенә кар ташлау;

18) йорт хайваннары, кошларын гамәлдәге законнарны бозып, хужасыз рәвештә урамда, авыл хужалыгы жирләрендә йөртү (авыл жирлегә башкарма комитеты билгеләгән жирләрдән тыш);

19) эре габаритлы төзелеш чүп-чарын, көнкүреш техникасы һәм жиһазларын, киселгән агачларны, килешү кәгазе булмаган килеш һәм гамәлдәге законнарны бозып, контейнер майданчыкларына ташлау;

20) сүтек транспорт чарасын, авыл хужалыгы техникасын, тагылмаларны һәм ярымприцепларны, хезмәт транспортын, шул исәптән дөүләт төркөү номерларыннан башка, гамәлдәге законнарны бозып, урнаштыру һәм саклау;

21) автотранспорт чараларын, хайваннарны, керне чышмә, кое, су колонкалары, елга ярларында, күлләрдә һәм ясалма (декоратив) сулыкларда юю һәм ююну;

22) йорт яны территориясәдә, йорт яны кишәрлегеннән читтә тирес өю;

23) йорт яны территориясендә, урамнарда һәм бу максатлар өчен билгеләнмәгән башка урыннарда юынтык су түгү, чүп-чар ташлау. Канализацияләре булмаган торак биналарда бәдрәф һәм юынтык сулар жыю өчен, зур предметларның чокырга элэгүенә комачаулай торган стеналары, капчыклары булган һәм жылытылган ташландыклар чокырлары карала.

24) йөк төяү - бушату эшләре алып барганда йөкне сөйрәп ташу, рельслар, бүрәнәләр, тимер балкалар, торбалар, кирпеч һәм башка авыр предметларны юл өслегенә өеп кую, чылбырлы механизмлы машиналарның каты өслекле урамнар буйлап йөрүе, квартал эчендәге юлларда зур йөк транспорты йөрүе;

25) торак пункт территориясендә автотранспорт тәгәрмәчләреннән балчык һәм пычрак коелу;

26) транспорт чараларын торак пунктлар чикләрендә балалар һәм спорт майданчыкларында, хайваннарны йөртү өчен майданчыкларына, шулай ук йорт яны

территориясендә урнашкан хужалык майданчыкларына (газоннарны, чәчәк түтәлләрен һәм үләннәр белән шәгылләнүче башка территорияләргә дә кертеп) кую.

Шәхси торак йортларны тоту һәм территорияне төзекләндерү

41. Шәхси торак милекчеләре (яки) яллаучылар (алга таба - торак йортлар хужалары), әгәр законда яки килешүдә башкасы каралмаган булса, түбәндәгеләргә тәмин итәләр:

1) торак йортларның фасадлары, коймаларның, шулай ук йорт төзелеше чикләрендә башка корылмаларның тиешле торышын тәмин итәләр, аларны вакытында ремонтлылар һәм буйыйлар;

2) торак йортта билгеләнгән номер билгесе булу;

3) тәүлекнең караңгы вакытында яктырткыч фонарьларны кабызалар (булганда);

4) йорт төзелеше чикләрендә яшел утыртмаларны тәртиптә тоту, куаклар һәм агачларны санитар кисү, газүткәргечләрнең сак зонасында, кабель һәм һава электр тапшыру линияләрендә һәм башка инженерлык чөптәләрендә агачлар утыртуга юл куймау;

5) канауларны һәм су агызу торбаларын чистарту, язгы чорда кар суы агыны тәмин итү;

6) бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә үзәкләштерелгән канализация булмаганда, юынтык су чокыры, бәдрәфне санитар нормалар нигезендә даими чистартып торы һәм дезинфекция ясау;

7) каты һәм зур габаритлы калдыкларны махсус майданчыкларга урнаштырылган контейнерларга ташлау;

8) йорт территориясен тәртиптә тоталар һәм тиешле санитар торышны тәмин итү;

9) якин-тирә территориядән карны чистартканда, транспорт, жәяүлеләр йери алуны, инженерлык коммуникацияләренә һәм корылмаларга керү мөмкинлеген һәм яшел утыртмаларның сакланышын тәмин итү.

42. Шәхси торак төзелеше территориясендә рөхсәт ителми:

1) йорт яны территорияләрен һәм алар янәшәсендәгә территорияләргә чүп үләннәргә белән чүпләү;

2) яфрактарны, территориядәгә һәм йорт биләмәләрендәгә теләсә нинди башка калдыкларны һәм чүп-чарны яндыру;

3) йорт яны территориясен төрләчә чүпләү;

4) коймаларны йорт биләмәсә чигеннән чыгарып урнаштыру;

5) территориядә күмер, утын, зур габаритлы калдыклар, төзелеш материаллары саклау;

6) ишегалды корылмаларын, чокырларны йорт биләмәләргә чигеннән чыгып ясау;

7) урамда махсус транспорт һәм жыештыру техникасы йери алуны кыенлаштыра торган каршылыклар тудыру;

8) территорияне төзекләндерү элементларын жимерү һәм бозу, сулыкларны пычрату;

9) йорт биләмәсә чикләрендә төзек булмаган транспорт чарасын саклау;

10) әйләнә-тирә территорияне төрлә калдыклар белән чүпләү;

11) сүтелгән (төзек булмаган) транспорт чарасын, авыр транспорт чарасын, махсус техника, тагылмалар, ярымприцепларны саклау; әйләнә-тирәне теләсә нинди калдыклар белән чүпләү;

12) машиналар йери торган юлга сыек чистарткычлар, житештерү һәм куллану калдыкларын чыгару жайланмалары урнаштыру;

13) киселгән агачлар, куаклар, үләннәргә каты көнкүреш калдыкларын жыю майданчыкларына ташлау.

Жир кишәрлеге хужасы тарафыннан шәхси торак йорт яки хужалык корылмалары төзелгән очракта, Башкарма комитетның язмача рөхсәте булганда, Яңасала авыл

жирлеге башлыгы йорт яны территориясендә, шул исәптән урамда төзелеш материалларын вакытлыча бер ай саклауны рәхсәт итә ала. Төзелеш материаллары кешеләрнең тормышына һәм сәламәтлегенә зыян китерүне, шулай ук жимерелү, аву яки башка йогынты нәтижәсендә өченче затларның мөлкәтенә зыян китерүне булдырмый торган ысул белән урнаштырылырга тиеш. Шул ук вакытта автотранспортның йөрү мөмкинлеге тәэмин ителергә тиеш.

Яңгыр канализациясе челтәрләрен, яңгыр һәм күзәтү коеларын, су агызу корылмаларын карап тоту

43. Яңгыр коелары, жир асты коммуникацияләре коелары, люклар (рәшәткәләр) ябык хәлдә булырга һәм транспорт һәм жәяүлеләрнең имин хәрәкәтен тәэмин итәрлек төзек хәлдә булырга тиеш.

44. Яңгыр, тупик, күзәтү коеларын һәм камераларын карап торуга, чистарту, төзек хәлдә тотуны гамәлдәге дөүләт стандартлары буенча аларның милекчеләре башкара.

45. Жирлектә яңгыр канализациясенең магистраль һәм квартал эчендәге челтәрләрен карап тоту һәм эксплуатацияләү авыл жирлеге бюджетында каралган акчалар чикләрендә махсуслаштырылган оешмалар белән төзелгән килешүләр нигезендә гамәлгә ашырыла.

Яңгыр канализациясенең ведомство челтәрләрен карап тоту һәм эксплуатацияләү тиешле оешмалар хисабына башкарыла.

Хужасыз инженерлык коммуникацияләре һәм күзәтү коелары юлларны карап тотуны гамәлгә ашыра торган махсус оешмалар тарафыннан куркыныч булмаган тиешенчә хәлдә сакланырга тиеш.

46. Яңгыр канализациясе коллекторларын саклау максатыннан, коллектор күчәрәннән һәр якка 2 м ераклыкта сак зонасы урнаштырыла.

47. Гамәлдәге законда билгеләнгән очрактарда, яңгыр канализациясе коллекторларының сак зонасы чикләрендә тиешле документларны рәсмиләштермичә һәм эксплуатацияләүче оешма, башка органнар белән язмача килешенмичә түбәндәгеләр рәхсәт ителми:

- 1) жир эшләре башкару;
- 2) яңгыр сулары канализациясе челтәрләрен зарарлау, су кабул итү люкларын томалау яки жимерү;
- 3) сәүдә, хужалык һәм көнкүреш корылмалары урнаштыру, төзелеш эшләре башкару;
- 4) сәнәгать, көнкүреш калдыклары, чүп-чар һәм башка материаллар ташлау.

48. Суүткәргеч, канализация, яңгыр сулары жайланмаларының, системаларның, челтәрләренең һәм корылмаларының төзек булмавы аркасында урамнарны, биналарны, корылмаларны су басу, боз катламы барлыкка килү, шулай ук газоннарга, тротуарларга, урамнарга һәм ишегалды территорияләренә су түгү, кудыру яки агызу рәхсәт ителми.

49. Авыл жирлеге территориясендә су жыю коелары һәм пар майданчыклары урнаштыру рәхсәт ителми.

50. Яңгыр коеларының рәшәткәләре даими рәвештә чистартылырга тиеш. Аларның чистарту сәләтен чикли торган рәшәткәләр һәм коелар булу рәхсәт ителми. Яңгыр канализациясен һәм яңгыр коеларын профилактик тикшерү һәм аларны чистарту елына ике тапкырдан да ким булмаган санда башкарыла. Күзәтү һәм яңгыр коеларын чистартканнан соң, чыгарылган барлык калдыклар кичекмәстән ташланырга тиеш.

51. Күзәтү коеларының люклары машиналар йөрү юллары, тротуарлар, жәяүлеләр һәм велосипед юллары, яшел зоналар бер биектә булырга тиеш.

Машиналар йөрү өлешендә, тротуарлар, жәяүлеләр һәм велосипед юллары, яшел зоналар белән коелар биеклегенә аермасы 2 см дан артмаска тиеш, яңгыр суларын жыя торган коеларныкы 3 см дан да артмаска тиеш.

52. Япкычлары яки рәшәткәләре җимерелгән яки юкка чыгарылган коелар булган очракта, алар кичекмәстән чөлтәрдән файдаланучы оешма тарафыннан алдан кисәтүче билгеләр белән билгеләнергә һәм билгеләнгән вакытка алыштырылырга тиеш.

53. Инженерлык чөлтәрләрендә планлы эшләр вакытында канализация сулары яқындагы яңгыр канализациясенә (булган очракта) чыгарыла. Суны юлга агызу тыела.

Су агу нәтижәләрен бетерү зыян күргән инженерлык чөлтәрләре хужалары хисабына башкарыла.

Яңгыр сулары канализациясе чөлтәрләренең техник торышы (шул исәптән люкларны, рәшәткаларны вакытында ябу) өчен җаваплылык эксплуатацияләүче оешмаларга йөкләнә.

Техник элемент чараларын карап тоту

54. Биналарны инженер-техник тәэмин итү өчен билгеләнгән кабель элемент, телевидение, радио, интернет һәм башка шундый чөлтәрләргә урнаштыру җир асты ысулы белән башкарыла (траншеялар, каналлар, тоннельләр).

55. Биналарга тышкы коммуникацияләргә башка ысул белән (һава, җир өсте) урнаштыру, эксплуатацияләүче оешмаларның тиешле техник шартлар алу шарты белән, аларны җир астында урнаштыру мөмкинлеге булмаган очракта гына рөхсәт ителә.

56. Асылмалы элемент линияләрен һәм һава-кабель юлларын беркетү сыйфатында түбәндәгеләргә файдаланырга ярамай:

1) автомобиль юлларын тәзекләндерү элементларын: юл киртәләре, светофорлар, юл билгеләре урнаштыру өчен билгеләнгән элементлар һәм конструкцияләр;

2) фасадларны, түбәләр, бина стеналарын (төтен чыга торган урыннар, вентиляция, телевидение һәм радио күмәк кабул итү системасы антенналары, фронтоннар, козыреклар, ишекләр, тәрәзәләр).

57. Рөхсәт ителми:

1) бер бинадан икенчесенә һава юлы белән элемент кабельләре салганда юллар киселеше;

2) кабель запасларын бүлгеч муфта шкафыннан читтә урнаштыру;

58. Милекчеләр (хужалар) техник элемент чараларын (кабельләр, кабельләргә беркетү элементлары, бүлү һәм муфта шкафлары һәм башкалар), шулай ук алар ярдәмендә тиешле хәлдә тоташтырыла торган техник җайланмаларны (кимчеләкләргә бетерми һәм/яки изоляция тышчасы булмау, буяу, коррозия һәм/яки механик җәрәхәтләр, чыбыклар чыбыклары чыбыклары һәм/яки аларны яктырту баганаларына һәм электр тапшыру линияләренә карап тотмаска тиеш) тиешле дәрәжәдә тотарга тиеш.

Тышкы яктырту объектларын (чараларын) карап тоту

59. Тышкы яктырту элементларына яктырткычлар, кронштейннар, терәкләр, чыбыклар, кабельләр, тукландыргыч чыганаclar (шул исәптән җыю, тукландыргыч пунктлар, идарә тартмалары) керә.

60. Урамнар, юллар, тротуарлар, торак кварталлар, ишегаллары, предприятиеләр, учреждениеләр, оешмалар территорияләре, шулай ук аншлаclar һәм җәмәгать һәм торак биналарының номер билгеләре, юл билгеләре һәм күрсәткечләр, җирлек мәгълүматы элементлары һәм витриналар тәүлекнең караңгы вакытында яктыртылырга тиеш.

61. Биналарның һәм корылмаларның милекчеләре, милек формасына карамастан, проектлар буенча биналарның һәм корылмаларның архитектура-нәфис яктыртылуын тәэмин итәргә тиеш.

62. Төп майданнарда, магистральләрдә һәм урамнарда, транспорт тоннельләрендә эшләми торган яктырткычлар саны 3% тан артмаска тиеш, башка җирлек территорияләрендә (район әһәмиятендәге урамнар, ишегалды территорияләре) - 5%, җир асты җәяүлеләр кичүләрендә - 10% (10 яктырткычның 1 се эшләмәскә мөмкин).

63.Сафтан чыккан терекөмөшлө газ разрядлы лампалар элге максатлар өчен махсус билгелэнгән биналарда сакланырга тиеш. Файдаланылмаган терекөмөшлө лампаларны туплау, мондый товарларны эксплуатациялөү кагыйдөлөрөндө күрсөтелгән терекөмөшлө лампаларны житештерүче тарафыннан каралган куркынычсызлык таләплөрөнө туры китереп башкарыла. Сафтан чыккан зыян килмөгән терекөмөшлө лампаларны туплау терекөмөшлө лампаларның сакланышын тәэмин итө торган индивидуаль һәм транспорт төргөклөрөндө башкарыла. Сафтан чыккан терекөмөшлө лампаларны аларга зыян килү мөмкинлеген булдырмау максатларында яңа лампаларның төргөклөрөндө туплау рөхсөт ителө.

64.Сафтан чыккан терекөмөшлө лампаларны туплау әйлөнө-тирө мохитне пычратуга һәм кеше тормышына һәм сәламәтлегенө зыян китерүгө юл куймый торган герметик транспорт төргөгөндө башкарыла.

Зарарланган терекөмөшлө лампаларны туплау башка төр калдыклардан аерым башкарыла. Зарарланган һәм зарарланмаган терекөмөшлө лампаларны бергө туплау рөхсөт ителми.

Эшкөртөлгән терекөмөшлө лампаларны транспортлау "житештерү һәм куллану калдыклары турында"Федераль законның 16 статьясы таләплөрөнө туры китереп башкарыла.

65. Металл терөклөр, кронштейнар һәм тышкы яктырту жайланмаларының башка элементлары чиста булырга, авышу, коррозия элементлары булмакса һәм кирөк булган саен, әмма өч елга бер тапкырдан да ким булмаган санда милөкчөлөр (хужалары, кулланучылар) тарафыннан буялырга һәм төзөк хөлдө булырга тиеш.

66. Бердәм тышкы яктырту системасына тоташтырылган юл, урам һәм йорт яны утларын карап тоту һәм ремонтлауны вөкалөтлө орган яки муниципаль ихтияжларны тәэмин итү өчен хөзмөт күрсөтүгө контракт төзөгән махсуслаштырылган оешма башкара.

66. Тышкы яктыртуның бердәм системасына тоташтырылган юл, урам һәм йорт яны яктырткычларын карап тотуны һәм ремонтлауны тәэмин итүнө (подрядчы, башкаручы) билгелөү нәтижөлөрө буенча элге эш төрлөрөн үткөрүгө муниципаль контракт төзөгән вөкалөтлө орган яки оешма башкара.

67.Торак йортлар тапшыру бүлгөчлөрөнө тоташтырган йорт яны утларын карап тотуны һәм ремонтлауны идарөчө оешмалар башкара.

68. Тышкы яктырту баганалары, жөмөгать (тимер юл) транспортының элемтө чөлтөрө, саклагыч, бүлү киртөлөрө, юл корылмалары һәм жиһазлар элементлары буялырга, язудардан һәм телөсө кайсы мөгьлүмати-басма продукциядөн чистартылырга, төзөк хөлдө һәм чиста булырга тиеш.

69. Тышкы яктырту баганаларын, жөмөгать (тимер юл) транспортының элемтө чөлтөрө баганасын алыштырганда күрсөтелгән конструкциялөр сүтелөргө һәм чөлтөр хужалары тарафыннан өч тәүлөк эчөндө чыгарылган булырга тиеш.

Тышкы яктырту баганалары милөкчө тарафыннан мондый ихтияж булган (сүтү) вакыттан соң 1 тәүлөк эчөндө чыгарыла.

70. Жөмөгать (тимер юл) транспортының элемтө баганаларында һәм терөклөрдө урнаштырылган барлык элементларның һәм объектларның төзөк һәм имин торышы һәм төзөк тышкы кыяфөтө өчен элге терөклөрнөң милөкчөсө жавап бирө.

71. Үткөргөчлө өзөлгән, терөк, изоляторлар зарарланган очракта тышкы яктырту жайланмаларынан файдалану рөхсөт ителми.

Тышкы яктырту жайланмалары эшөндө электр чыбыклары өзөлү яки терөклөр зарарлану белөн бәйлө житешсөзлеклөрнө ачыклаганнан соң кичөкмөстөн бетерөргө кирөк.

72. Чыбыкларны һәм кабельлөрнө чөлтөрлөргө һәм тышкы яктырту жайланмаларына үз белдегөң белөн тоташтыру рөхсөт ителми.

73. Тышкы яктырту объектлары яки тышкы яктырту чаралары белән жиһазландырылган объектларның милекчеләре (хужалары), шулай ук тышкы яктырту объектларына (чараларына) хезмәт күрсәтүче оешмалар:

1) урамнарны, юлларны тиешенчә яктыртуны, терәк һәм яктырткычларның, яктырту җайланмаларының сыйфатын күзәтеп торалар, ватылганда яки зыян күргән очракта үз вакытында ремонтлылар;

2) билгеләнгән тәртип нигезендә утны кабызуны һәм сүндерүне күзәтәләр;

3) тышкы яктырткычларны урнаштыру, карап тоту һәм эксплуатацияләү кагыйдәләрен үтиләр;

4) тышкы яктырту фонарьларын үз вакытында алмаштыралар. Фонарьларның лампаларын алмаштыру төзексезлек ачылган яисә халыктан тиешле хәбәр кәргәннән соң 10 тәүлектән артмаса тиеш.

74. Тротуарларда урнашкан мачталар һәм тышкы яктырту баганалары һәм җәмәгать транспортының контакт челтәре тирәсен җыештыруны тротуарларны җыештыруга җаваплы затлар башкара.

75. Трансформатор һәм бүлү подстанцияләренә, автомат режимда (хезмәт күрсәтүче персоналдан башка) эшләүче башка инженерлык корылмаларына якин-тирә территорияләренә җыештыруны әлеге объектлар урнашкан территорияләренә хужалары тәэмин итә.

Кече архитектура формаларын карап тоту

76. Кече архитектура формаларына монументаль-декоратив бизәү элементлары, мобиль һәм вертикаль яшелләндерү җайланмалары, су җайланмалары, муниципаль жиһазлар, җирлек территориясендәге коммуналь-көнкүреш һәм техник жиһазлар керә.

77. Кече архитектура формаларын карап тоту бирелгән җир кишәрлекләре чикләрендә гомуми файдалану территорияләрендә тәэмин итүченә (подрядчы, башкаручыны) билгеләү нәтиҗәләре буенча әлеге эш төрләрен үткәргә муниципаль контракт (киләшү) төзегән оешма белән контракт (киләшү) нигезендә җир кишәрлекләре хокукына ия булучылар тарафыннан гамәлгә ашырыла.

78. Кече архитектура формалары милекчеләренә бурычлары:

1) кече архитектура формаларын чиста һәм төзек хәлдә тоту;

2) язгы чорда кече архитектура формаларын план нигезендә карап чыгу, аларны иске буядан, күгәрәктән арындыру, шулай ук ватылган элементларны алыштыру;

3) кышкы чорда кече архитектура формаларын, шулай ук аларга килү юлларын кар һәм боздан чистарту;

4) тигез өслекле комлыкларны төзекләндерү, комлыкларда елга бер тапкыр комны алыштыру;

5) балалар, спорт, хужалык майданчыклары һәм ял майданчыклары жиһазларының ныклығы, ышанычлылыгы һәм иминлегенә таләпләренә туры килүен күзәтеп тору;

6) фонтаннар эшләгән чорда су өслеген чүп-чардан көн саен чистартып тору.

79. Рәхсәт ителми:

1) кече архитектура формаларыннан тиеш булмаганча файдалану (өлкәннәрнең балалар өчен уен майданчыкларында ял итүе, спорт майданчыкларында киём киптерү һәм башкалар);

2) теләсә нинди мәгълүмати-басма продукцияне кече архитектура формаларына ябыштыру;

3) кече архитектура формалары һәм аларның конструктив элементларын вату һәм зыян китерү;

4) фонтаннарда коену.

Стационар булмаган объектларны карап тоту

80. Стационар булмаган объектларны урнаштыру мондый объектларны муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән тәртиптә урнаштыру схемасы буенча гамәлгә ашырыла.

81. Жир кишәрлеген арендау килешүе вакыты чыккач, стационар булмаган объект арендаучы тарафыннан сүтелергә, ә жир кишәрлеге азат ителгән һәм беренчел халәткә китерелгән булырга тиеш.

82. Стационар булмаган объектларның милекчеләре булган юридик һәм физик затлар:

1) ремонт һәм буяу эшләре башкара. Ремонт тышкы кыяфәтне һәм проект документлары белән билгеләнгән төсләр чишелешен исәпкә алып башкарылырга тиеш;

2) якин-тирә территориядә яшел утыртмалар, газоннар, бордюр ташлары, кече архитектура формаларының (булганда) сакланышын күзәтәләр, әлеге Кагыйдәләрдә билгеләнгән таләпләр нигезендә мондый территорияне карап тоталар;

3) стационар булмаган объектлар янында урналар куялар, кирәк булганда, чүплекләргә көн дәвамында, әмма тәүлегенә кимендә бер тапкырдан да ким булмаган санда чистарталар, елына кимендә бер тапкыр буйыйлар.

83. Рөхсәт ителми:

1) стационар булмаган объектларга козыреклар, өскормалар һәм проектларда каралмаган башка конструкцияләр өстәп төзү;

2) стационар булмаган объектлар янында сәүдә-суыту жиһазлары кую;

3) стационар булмаган объектлар янында һәм аларның түбәләрендә таралар, товарлар, детальләр, көнкүреш һәм житештерү характерындагы башка әйберләр саклау, шулай ук стационар булмаган объектларны склад максатларында куллану;

4) стационар булмаган объектлар арасында янгынга каршы чокырларны (разрыв) төрле жиһазлар, калдыклар белән тутыру.

Төзелеш эшләре башкару урыннарын карап тоту

84. Төзелеш мәйданчыкларын һәм алар янындагы территорияләргә карап тоту, ремонтлау, төзелеш һәм башка төр эшләр тәмамланганнан соң төзекләндерүне торгызу төзүчегә йөкләнә.

Эшләр алып барылмый торган төзелеш объектлары төзелеш чөптәргә белән капланырга тиеш.

85. Төзелеш, ремонт һәм башка төр эшләр башланыр алдыннан, шулай ук төзелеш, ремонт һәм башка төр эшләргә башкару чорында түбәндәгеләргә башкарырга кирәк:

1) төзелеш мәйданы территориясенә бөтен периметры буенча «Төзелештә хезмәт куркынычсызлыгы. 1 өлеш. Төзелеш һәм торак-коммуналь комплекс буенча Россия Федерациясә дөүләт комитетының 23.07.2001 ел, № 80 карары белән расланган гомуми таләпләр» дигән темага семинар-киңәшмә;

2) төзелеш мәйданчыгы коймаларының гомуми тотрыклылыгын, ныклыгын, ышанычлылыгын, эксплуатацияләү иминлеген тәэмин итәргә;

3) төзелеш мәйданчыгы коймаларының тиешле техник торышын, аның кардан, боздан, мәгълүмати-басма продукциядән һәм граффитидан вакытында чистартылуын күзәтеп торырга;

4) төзелеш мәйданы территориясенә кәргәндә, гамәлдәгә төзелеш нормалары һәм кагыйдәләргә таләпләргә җавап бирүче мәгълүмати щит урнаштырырга һәм аны тиешле хәлдә тотарга;

5) төзелеш мәйданы периметры буенча тышкы яктыртуны тәэмин итәргә;

6) төзелеш мәйданына илтүче юлларны төзекләндерергә, мәйдан эчендәгә юлларны һәм чыгу урыннарында транспорт чаралары тәгәрмәчләрен чистарту һәм юл пунктлары жиһазларга; урамнарның (юлларның) йөрү өлешенә пычрак һәм чүп-чар чыгармаска;

7) төзелеш майданчыгы территориясендә каты коммуналь, эре габаритлы һәм төзелеш калдыклары жыю өчен контейнерлар һәм (яки) бункерлар булуны тәэмин итәргә;

8) каты коммуналь, эре габаритлы һәм төзелеш калдыкларын төзелеш майданыннан билгеләнгән тәртиптә чыгаруны оештыруны тәэмин итәргә;

9) төзелеш майданыннан һәм территориядән чыгарылган карны билгеләнгән тәртиптә килештерелгән махсус билгеләнгән урыннарда ташуны тәэмин итәргә;

10) эшләр башкарылганда гамәлдәге жир асты инженерлык коммуникацияләрен, тышкы яктырту челтәрләрен, яшел утыртмаларны һәм кече архитектура формаларын саклауны тәэмин итәргә.

86. Төзелеш материаллары, жиһазлар, автотранспорт һәм күчмә механизмнар, ярдәмче бүлмәләр, эшчеләр һәм хезмәткәрләрне вакытлыча урнаштыру өчен көнүзү вагончыклары, төзелеш калдыкларының транспорт партияләрен вакытлыча саклау һәм туплау урыннары төзелеш оешмалары проекты нигезендә төзелеш майданчыклары чикләрендә урнаштырыла.

87. Рөхсәт ителми:

1) 23.00 сәгатьтән 7.00 сәгәتكә кадәр, гражданның шәхси һәм җәмәгать иминлеген тәэмин итү белән бәйләп коткару, авария-торгызу һәм башка кичектергесез эшләрдән тыш, торак зонасы янында төзелеш, ремонт, төяү-бушату һәм тынлыкны бозу белән бәйләп башка эшләр оештыру һәм үткөрү;

2) жирлек башкарма комитетының тиешле рөхсәтеннән (күрсәтмәләреннән) башка юлларның машиналар йөрү өлеше һәм тротуарларны тарайту яки ябу;

3) чүп-чарны яндыру һәм төзелеш калдыкларын утильләштерү;

4) жир, чүп-чар, төзелеш материаллары, жиңел тараны брезент яки башка юлларны пычратмый торган материаллар белән капламыйча ташу, шулай ук төзелеш катнашмаларын һәм эретмәләрен (шул исәптән цемент-ком эремәсен, известь, бетон катнашмаларын) аларны юлга, тротуарга, юл читенә яки юл янындагы газон полосасына агызу булдырмый торган чаралар күрмичә генә транспортлау.

Жирләү урыннарын карап тоту

88. Жирләү урыннарын этик, санитар һәм экологик таләпләр нигезендә карап тоту федераль законнар һәм муниципаль хокукый акт белән билгеләнгән жирләү урыннарын карап тоту кагыйдәләре нигезендә гамәлгә ашырыла.

89. Жирләү урыннарын санитар тәртиптә тотуны вәкаләтле орган яки муниципаль ихтыяжларны тәэмин итү өчен хезмәт күрсәтүгә контракт төзегән махсуслаштырылган оешма башкара.

90. Жирләү урыннарын карап тотуга карата таләпләр:

1) зиратлардагы җәмәгать бәдрәфләре чиста һәм төзек хәлдә булырга тиеш. Җәмәгать бәдрәфләре территорияләрендә урналар чистартылган булырга тиеш;

2) зират территориясендә калдыклар өчен контейнерлар һәм чүплекләр чистартылырга тиеш. Калдыклар тулган саен, кимендә 3 көнгә бер тапкыр чыгарылырга тиеш;

3) жиңеләгән һәм аварга торган агачларның булуы рөхсәт ителми. Аварга торган агач ачыкланганнан соң бер тәүлек эчендә ул юк ителергә тиеш;

4) шәхесләре ачыкланмаган яки карап тотылмаган каберләр пычрактан һәм чүп-чардан чистартылырга, калкулык һәм кабер ташы белән жиһазландырылырга тиеш.

91. Кышкы чорда жирләү урыннарын карап тоту үзгәртелгән:

1) зиратларның үзәк юллары, керү юллары, тротуарлар киңәйтелергә һәм кардан чистартылырга тиеш. Бозы булмаган тигез кар катламы булу рөхсәт ителә;

2) үзәк юллар, керү юллары, тротуарлар бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртелергә тиеш. Юл һәм тротуарларның машиналар йөрү өлеше кар явып үткәннән соң ук эшкәртелә башларга тиеш;

3) беренче чиратта карны үзәк һәм керү юлларыннан чыгару, бозны вату һәм кар-боз катнашмасын чыгару зарур;

4) жирләү урыннарында жәяүлеләр зонасында бозлавыкка каршы материаллар куллану, юллардан чистартылган кар һәм бозны каберләргә, газоннарга, куакларга өеп кую рәхсәт ителми.

92. Жәйге чорда жирләү урыннарын карап тоту үзенчәлекләре:

1) үзәк юллар, керү юллары, тротуарлар, каберләр арасындагы юллар һәм жирләү урыннарында башка гомуми файдаланудагы территорияләр төрле пычрактан чистартылырга тиеш;

2) яшел утыртмаларны санитар кисү, чүп булып үскән үсемлекләрне юк итү чаралары ел саен башкарылырга тиеш.

93. Күмү урынын, кабер өстендәге корылманы (төреләр, һәйкәлләр, плитәләр, склеплар һ.б.) карау, чәчәкләр һәм декоратив куаклар утырту, аны карап тоту, мәжбүри санитар таләпләрне үтәп, вафат булган затның ире (хатыны), туганнары, законлы вәкиле яки башка зат тарафыннан башкарыла.

Автотранспорт чараларын озак һәм кыска вакытлы саклау стоянкаларын карап тоту

94. Автотранспорт чараларын озак һәм кыска вакытлы саклау урыннары гамәлдәге төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, шулай ук әлеге Кагыйдәләр нигезендә стоянкалар урнаштыру өчен бирелгән жир кишәрлеге милекчесе (алга таба - хужасы) тарафыннан башкарыла.

95. Милекченең бурычлары:

1) стоянканың бөтен периметрын механик йогынтыларга һәм тышкы мохит йогынтысына тотрыклы булган коймалап кую;

2) стоянка коймаларының тиешле техник торышын, аларның пычрактан, кардан, боздан, мәгълүмат-басма продукциядән вакытында чистартылуын тәэмин итү;

3) стоянка территорияләрендә һәм аңа якин территорияләрдә материаллар, сүтелгән транспорт, төрле конструкцияләр саклау рәхсәт ителми;

4) стоянка территорияләрен гамәлдәге нормалар һәм кагыйдәләр таләпләренә туры килә торган тигез яктылыклы тышкы яктырткыч белән жиһазлау;

5) стоянка территорияләрендә ягулык-майлау материаллары агып торган автомобильләр кую һәм автомобильләргә юу рәхсәт ителми;

6) стоянка территорияләрендә санитар һәм янгынга каршы кагыйдәләргә үтәү.

7) стоянка территорияләрен даими рәвештә санитар эшкәртү һәм чистарту, калдыкларны жыю өчен контейнерлар (чүплекләр) кую, каты коммуналь калдыкларны, карны даими рәвештә чыгаруны тәэмин итү;

8) инвалидларның стоянкалар территориясенә тоткарлыксыз үтеп керүен тәэмин итү һәм инвалидларның махсус автотранспорт чараларын кую өчен кимендә 100/0 урын (өмма бер урыннан да ким булмаган санда) бүлеп бирү (анда башка автотранспорт чараларын кую тыела). Инвалидлар "Россия Федерациясендә инвалидларны социаль яклау турында" 1995 елның 24 ноябрәндәге 181-ФЗ номерлы Федераль законның 15 статьясы нигезендә махсус автотранспорт чараларын парковкалау урыннарыннан бушлай файдаланалар.

Жирлек территориясен бәйрәмчә бизәү

96. Жирлек территориясен бәйрәмчә бизәү дөүлэт һәм башка бәйрәмнәр, истәлекле вакыйгалар белән бәйле чаралар үткөрү вакытында башкарыла.

Бәйрәмчә (вакыйга) бизәү чараларга бәйле рәвештә дөүлэт һәм муниципаль флаглар, лозунглар, гирляндалар, афишалар, паннолар урнаштыруны, декоратив элементлар һәм композицияләр, стендлар, трибуналар, эстрада урнаштыру, шулай ук бәйрәм (вакыйгалар) яктырткычларын (утлы гирляндалар һәм элементлары, сеткалар,

күләмле яктылык композицияләре, ут проекцияләре һ.б.) үз эченә ала. Бәйрәм (вакыйга) бизәлеше конструкцияләре аерым торучы бина һәм (яки) корылма фасадындагы конструкцияләр рәвешендә урнаштырыла ала.

Бәйрәмчә бизәлеш элементларын ясаганда һәм урнаштырганда юл хәрәкәтен көйләүнең техник чараларын төшерергә, жимерергә һәм аларны күрү мөмкинлеген начарайтырга ярамай.

IV. Жирлек территорияләрен чистарту тәртибе, төзекләндерү эшләре исемлеге һәм аларны үтәү, жирлек территориясен җыештыру һәм карап тотуга карата гомуми таләпләр

97. Жирлек территориясен җыештыру һәм карап тоту вакыты:

- 1) җәйге чорда - 15 апрельдән 14 октябрьгә кадәр;
- 2) кышкы чорда-15 октябрьдән 14 апрельгә кадәр.

Әлеге срокларга һава шартларына бәйле рәвештә Башкарма комитет тарафыннан төзәтмәләр кертелергә мөмкин.

97. Авыл жирлеге территориясен җыештыру үткөрү юлы белән башкарыла торган эшләр:

- 1) жирлек территориясен карап тоту, җыештыру буенча системалы эшләр;
- 2) Башкарма комитетның хокукый актлары нигезендә бердәм массакүләм чаралар (өмәләр).

98. Жәйге чорда жирлек территориясен җыештыру, юу, су сибү һәм башка эшләр башкару максатыннан башкарыла торган эшләр:

1) ясалма өслекле территорияләргә себерү (коры һава шартларында су сибү), урам-юл челтәре объектларының, ясалма өслекле, яңгыр канализациясе белән тәэмин ителгән башка территорияләргә тузанын һәм юл катламнарын юдыру. Юл катламнарын, майданнарны, тротуарларны һәм ясалма өслекле башка территорияләргә юу катламының бөтен киңлегендә башкарыла;

- 2) яңгыр сулары канализациясенә рәшәткәсен чистарту;
- 3) чүпне бөтен территориядән җыю;

4) ел саен 1 июньгә кадәр кече архитектура формаларын, бакча һәм урам җиһазлары, урналар, спорт һәм балалар майданчыклары, коймалар, бордюрларны буяу;

5) гомуми файдаланудагы территорияләрдә даими рәвештә үләнне чабу (үлән 15 см дан артык озынлыкта булганда), файдаланылышы чикләнгән һәм махсус билгеләнештәге яшелләндерелгән территорияләрдән тыш, чабылган үләнне тәүлек эчендә җыештыру;

- 6) тәүлегенә бер тапкыр коелган яфракларны җыю һәм чыгару;
- 7) юганнан соң бордюр лотокларын чүптән арындыру.

100. Гомуми файдаланудагы территорияне кышкы чорда җыештыру:

- 1) юл өслекләрен һәм тротуарларны кардан, боздан һәм чүп-чардан чистарту;
- 2) тайгак яки бозлавык булганда җәяүлеләр зоналарына, баскычларга ком сибү, юл катламнарын бозлавыкка каршы материал белән эшкәртү;
- 3) язгы чорда карны көпшәкләндерү һәм кар суларын агызуны оештыру.

101. Жирлек территориясендә башкарыла торган җыештыру эшләренең технологиясе һәм режимы һава шартларына бәйсез рәвештә транспорт чаралары һәм җәяүлеләрнең тоткарлыксыз хәрәкәтен тәэмин итәргә тиеш.

102. Кышкы чорда тротуарларны, жир өсте кичүләрен, баскычларны җыештыру үзенчәлекләре:

1) кар күп яуган чорда тротуарлар, жир өсте кичүләре, баскычлар бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртелергә һәм чистартылырга тиеш;

2) бозлавыкка каршы материаллар белән беренче чиратта баскычлар, аннары тротуарлар эшкәртелә.

3) бозлавыкка каршы материаллар белән эшкәртү вакыты бозлавык барлыкка килү ачыкланганнан соң дүрт сәгатьтән дә соңрак башкарылмаса тиеш;

4) пычрак калдыклар һәм химик реагентлар белән пычранмаган көпшәк карны, яшел утыртмаларны сакланганда һәм кар суларын агызуны тәэмин иткәндә, газон яки бу максатлар өчен алдан билгеләнгән урыннарга өяргә рөхсәт ителә.

103. Жирлек территориясендә рөхсәт ителми:

1) урамнарны, мәйданнар, яшел утыртмалар булган урыннар, скверлар, парклар, газоннар, пляжлар һәм гомуми файдаланудагы башка территорияләргә чүпләү;

2) гамәлдәге законнар нигезендә жирләү урыннарыннан читтә гомуми файдалану территорияләрендә мемориаль корылмалар (истәлекле корылмалар, чардуганнар) урнаштыру;

3) әлеге максатлар өчен каралмаган урыннарда, шул исәптән муниципаль жәмәгать транспорты маршрутларының соңгы пунктларында салонны юу, чистарту һәм транспорт чараларына техник хезмәт күрсәтү;

4) биналар һәм корылмалар, һәйкәлләр, мемориаль такталар, агачлар, куаклар, кече архитектура формалары һәм башка төзекләндерү элементларын жиңгерү һәм зыян китерү, шулай ук аларны үзбелдекле үзгәртеп кору һәм урнаштыру;

5) жәмәгать транспортын көтү тукталышларында, стеналарда, баганаларда, коймаларда (киртәләрдә) һәм бу максатлар өчен каралмаган башка объектларда мөгълүмат-басма продукция, граффити урнаштыру;

6) бирелгән жир кишәрлекләргә чикләреннән һәм (яки) киртәләреннән читтә күчмә мөлкәт саклау;

7) сәһәгә товарларын һәм башка сәүдә предметларын тротуарларда, газоннарда, юлларда урнаштыру;

8) карны билгеләнмәгән урыннарда өю;

9) тимер-бетон блоклар, баганалар, коймалар, шлагбаумнар куеп, юл һәм тротуарларны үзбелдекле ябып кую.

10) калдыкларны, чүп-чарны һәм башка төрле калдыкларны турыдан-туры кырларга, бакчаларга, урманнарда, сазлыкларга, паркларга, газоннарда, су объектларына һәм аларның яр буе сак полосуларына һәм башка билгеләнмәгән урыннарда чыгару һәм ташлау. Чүп-чар ташлаганда машина йөртүченең үзе белән, хәрәкәт маршрутын һәм калдыкларны тапшыру урынын күрсәтеп, документлары булырга тиеш. Маршруттан тайпылу рөхсәт ителми.

Жирлек территориясендә калдыклар (чүп-чар, кар, жир һ.б.) моның өчен билгеләнгән урыннардан читтә ташланган очракта, мондый хокук бозуларга юл куйган затлар ачыкланган житешсезлекләргә 10 көннән дә артмаган срокта бетерү буенча чаралар күрә.

104. Рөхсәтсез урыннарда калдыклар ташлаган затлар әлеге территорияне үз хисабына жыештырырга һәм чистартырга, кирәк булганда, жир кишәрлеген рекультивацияләргә тиеш. 20 тәүлек эчендә калдыкларны ташлаучы кеше табылмый икән, аларны юкка чыгару әлеге территорияне жыештыру өчен җаваплы оешмага йөкләнә.

105. Муниципаль милектә булган жир кишәрлекләрендә (территорияләрдә) барлыкка килгән рөхсәтсез чүпләкләргә бетерү вәкаләтле орган тарафыннан тәэмин ителә.

Жирле әһәмияттәге автомобиль юлларын жыештыру

106. Жирле әһәмияттәге автомобиль юлларын (алга таба - юллар) жыештыру машиналар йөрү өлешен, тротуарларны, туктау урыннарын, жәмәгать транспортын көтү тукталышларын (парковка кесәләрен), ясалма юл корылмаларын даими чистарту, кар һәм боздан арындыруны үз эченә ала.

107. Язгы-жәйге чорда юлларны жыештыру юуны, су сибүне, тузанны бетерүне үз эченә ала.

Көзге-кышкы чорда юлларны жыештыру чүп-чардан, кар һәм боздан арындыруны, юлларга ком-тоз катнашмасы сибүне, тротуарларга коры ком сибүне күздә тотат.

108. Юл буенда урнашкан чүп савытларын чистарту көненә бер тапкырдан да ким булырга тиеш түгел, ә тукталыш майданчыкларында көнгә ике тапкыр башкарыла.

109. Жәмәгать транспортын көтү павильоннары юылган, буялган, рөхсәтсез ябыштырылган мөгълүмати-басма продукциядән, граффитидан арындырылган булырга тиеш. Кышкы чорда кардан чистартылырга тиеш.

110. Аерым элементлар буенча юлларны жәйге жыештыру буенча таләпләр:

1) машиналар йөрү өлеше төрле пычрактан тулысынча чистартылырга тиеш. Жәйгә салу линияләре белән билгеләнгән күчеш, резерв полосалары ком һәм вак чүп-чарлардан даими чистартылырга тиеш;

2) ике метрлы лоток зоналары комлы һәм пычрак булырга тиеш түгел. Махсус машиналарның эш цикллари арасында ком һәм төрле вак-төяк чүп-чар белән берникадәр пычрану рөхсәт ителә.

3) юл кырыйлары зур габаритлы калдыклардан һәм башка чүп-чарлардан чистартылырга тиеш;

111. Юлларны кышкы жыештыру буенча таләпләр:

1) кышкы чорда юлларны жыештыру түбәндәгеләрне үз эченә ала:

2) юлларның машина йөрү өлешен, жәмәгать транспортын көтү тукталышларын кардан һәм боздан чистарту, карны себерү, өеп кую һәм чыгару;

112. Рөхсәт ителми:

1) юл йөрү өлешен жыештыручы зат белән килешү булмаганда һәм шулай ук 8.00 сәгатьтән соң тротуарларга, юллар һәм аларның машиналар йөри торган өлешенә квартал эчендәге юллардан, ишегалды территорияләреннән, предприятие, оешма территорияләреннән, төзелеш майданчыкларыннан, сәүдә объектларыннан кар чыгару;

2) тротуарларда, жәмәгать транспортын көтү тукталышларында, паркларда, скверларда, ишегалларында һәм башка жәяүлеләр зоналарында һәм яшел утыртмалар булган территорияләрдә бозлавыкка каршы реагент сыйфатында техник тоз һәм сыек хлорлы кальций куллану;

3) пычрак ком-тоз катнашмаларын, шулай ук ватылган бозны газоннарга, чәчәклекләргә, куакларга һәм башка яшел утыртмаларга салу;

4) карны билгеләнгән тәртиптә килештерелмәгән урыннарга өю;

5) кар өемнәре ясау;

6) юллар һәм урамнар киселешендә бер биеклектә һәм тимер юлны аркылы чыгу урыннары янында өчпочмаклы күз күреме зонасында;

7) жәмәгать транспортын көтү тукталышыннан 20 метрга якынарак;

8) транспорт коймалары яки биек бордюр белән жиһазландырылган юл участкаларында;

9) тротуарларда;

10) якин-тирә территорияләргә керү юлында;

11) автомобиль тәгәрмәчләре белән пычрату;

12) грунт, чүп-чарны, юеш төзелеш материалларын, киселгән агачларны брезент яки юлларны пычратуны булдырмый торган башка материал белән капламыйча ташу, шулай ук төзелеш катнашмаларын һәм эретмәләрне (шул исәптән цементлы-комлы эремәне, известь, бетон катнашмаларын) транспорт белән чыгару.

Ял итү урыннарын төзекләндерү һәм жыештыру

113. Ял итү һәм кешеләр күп жыела торган урыннарда түбәндәгеләр керә:

1) жирлек урманнарында, пляжларда оештырылган майданнар, парклар, скверлар, бульварлар, яр буйлары;

2) актив ял итү һәм тамаша чаралары урыннары-стадионнар, уен комплекслари, сәхнә майданчыклары һәм башкалар;

3) сәүдә объектлары территорияләре (ваклап сату базарлары, сәүдә комплекслары, стационар булмаган ваклап сату челтәре объектлары комплекслары), жәмәгать туклануы, социаль-мәдәни билгеләнештәге, көнкүреш хезмәте күрсәтү объектлары территорияләре;

4) административ һәм ижтимагый биналар, учреждениеләр янындагы территорияләр.

114. Паркларны, скверларны, бульварларны, яр буйларын һәм гомуми файдаланудагы башка территорияләрне жыештыру:

- кышкы чорда паркларда, бакчаларында, скверларда, бульварларда һәм башка ял итү зоналарында юлларны чистартканда, яшел үсентеләрнең сакланышы һәм кар сулары агуны тәэмин иткән очракларда, алдан ук шушы максатлар өчен билгеләнгән урыннарда вакытлыча кар туплау рөхсәт ителә.

115. Ваклап сату базарларын жыештыру һәм санитар карап тоту:

1) ваклап сату базарлары территорияләре (алга таба - базар) төзекләндерелергә, бәдрәфләр, хужалык һәм контейнер майданчыклары, контейнерлар һәм урналар белән жиһазландырылырга, аларда каты өслек һәм яңгыр һәм кар сулары агу урыны, шулай ук суүткәргеч һәм канализация булырга тиеш;

2) базар территориясен төп жыештыру аны япканнан соң башкарыла. Көндөз каты көнкүреш калдыклары белән тулган чүп жыйгычларны чистарталар;

3) елның жәйге чорында базар территориясендә мәжбүри рәвештә атна саен юеш жыештыру башкарыла;

4) базар территориясә чүп савытлары белән 40 кв. м майданда бер урна исәбеннән жиһазландырыла, шул ук вакытта алар арасында прилавка линиясә буйлап ара 10 метрдан артмаска тиеш;

116. Базар территориясендә һәм аның янында урнашкан оешмалар, сәүдә һәм көнкүреш хезмәте күрсәтү предприятиеләре, киосклар, сәүдә палаткалары һәм павильоннары эшчәнлегә каты көнкүреш калдыкларын чыгару һәм урнаштыру буенча хезмәтләр күрсәтүгә килешү төземичә генә эшләве рөхсәт ителми.

117. Сәүдә һәм (яки) жәмәгать туклануы урыннарын жыештыру һәм санитар карап тоту:

1) сәүдә һәм (яки) жәмәгать туклануы объектлары территорияләрен тулысынча жыештыру тәүлегенә ике тапкырдан да ким башкарылырга тиеш). Көндөз калдыклар белән тулган чүплекләр һәм чүп жыйгычлар чистартыла;

2) сәүдә һәм (яки) жәмәгать туклануы объектларына керү юлында икедән дә ким булмаган бертөсле чүп савыты куела;

3) вакытлыча урам сәүдәсә урыннарында якындагы территория 10 м радиуста чистартыла. Контейнерларны һәм товарларны газоннарда һәм тротуарларда сакларга рөхсәт ителми.

4) калдыкларны вакытында чыгару тәэмин ителә.

118. Башка сәүдә майданчыклары, стационар булмаган ваклап сату челтәре, социаль-мәдәни билгеләнештәге объектлар территорияләрен жыештыру елның жылы вакытында алар ябылганнан соң башкарыла. Агымдагы жыештыру көн дәвамында башкарыла. Көндөз көнкүреш калдыкларын чыгару тәэмин ителә.

119. Халык күпләп ял итә торган урыннарны төзекләндерү:

1) кешеләрнең күпләп ял итү һәм яшәү урыннары территориясендә төзекләндерү элементларының мәжбүри исемлегә каты өслекләрдән, яшелләндерү, эскәмияләр, чүпчар өчен урналар һәм контейнерлар, урам техник жиһазлары, яктырту жиһазлары, архитектура-декоратив яктырту жиһазлары, яшелләндерү участкаларын, саклау элементларын (металл коймалар, махсус каплагычлар) үз эченә ала;

2) кешеләр күпләп ял итә торган һәм күңел ача торган барлык территорияләрдә, пляжлардан тыш, каты өслек яки утыртылган үлән яки яшел утыртмалар булырга тиеш;

3) ял итү һәм кешеләр күпләп жыела торган территорияләрдә яшелләндерү участкаларын чөчәк түтәлләре, газоннар, ялгыз яки төркемле үсемлекләр, вертикаль, күп

яруслы үсемлекләр белән яшелләндерүнең мобиль формалары рәвешендә планлаштырырга кирәк;

4) кешеләр күпләп ял итү һәм күңел ачу урыннары эшли торган бөдрәф кабиналары белән тәэмин ителергә тиеш;

5) фонтан, буалар, елга ярлары, ял итү урыннары пычранган саен чистартылырга тиеш;

6) массакуләм чаралар үткәргәндә, аларны оештыручылар чараны үткәрү урынын җыештыруны һәм төзекләндерү эшләрен торгызуны тәэмин итәргә тиеш. Чараны үткәрү урынын җыештыру һәм төзекләндерү эшләрен торгызу тәртибе чараны үткәргә тиешле рөхсәт алу стадиясендә билгеләнә.

120. Халык күпләп ял итә торган территорияләрдә түбәндәгеләр рөхсәт ителми:

1) билгеләнмәгән урыннарда сәүдә җиһазлары саклау;

2) территорияне җитештерү һәм куллану калдыклары белән чүпләү;

3) автотранспорт чараларын юу һәм ремонтлау, файдаланылган ягулык-майлау сыеклыкларын агызу;

4) автостоянкалар, гаражлар, аттракционнар оештыру, билгеләнгән тәртипне бозып реклама конструкцияләре урнаштыру;

5) газоннар, табигый һәм ясалма яшелләндерү объектларын зарарлау;

6) кече архитектура формалары күчерү һәм вату;

7) су, квас һәм сыра цистерналарыннан сыек продукт калдыкларын тротуарларга, газоннарга һәм юлларга агызу;

8) автотранспорт чаралары өчен рөхсәтсез түләүле парковкалар оештыру;

9) стационар булмаган объектларны үзбелдекле урнаштыру;

10) тротуарларның асфальт-бетон өслеген, якин-тирә яшел зоналарның һәм территорияләренә төзекләндерүнең башка элементларының бөтенлеген бозу;

11) территориядә сәүдә-суыткыч җиһазлары урнаштыру;

12) идарәче оешмалар белән каты коммуналь калдыкларны җыю өчен килешү булмаса, халыктан каты коммуналь калдыкларны җыю өчен билгеләнгән контейнерларга (бункерларга) чүп-чар тутыру;

13) тротуарларны корылмалар һәм башка жайланмаларның тимер-бетон блоклары, багана, коймалар, шлагбаумнар урнаштыру юлы белән рөхсәтсез каплау;

14) сәүдә объектларыннан читтә товар кую;

15) учак ягу, шул исәптән ачык ут куллануны күздә тоткан чаралар үткәрү, мангаллар һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка жайланмалар куллану.

Күпфатирлы йортның йорт яны территориясен җыештыру, карап тоту һәм төзекләндерү

121. Йорт яны территориясен җыештыру:

1) җыештыру түбәндәге тәртиптә үткәрелергә тиеш: тротуарларны, жәяүлеләр юлларын (бозлавык һәм тайгак булган очракта - ком сибү), ә аннары ишегалды территорияләрен җыештыру;

2) җыештыру, кар яву вакытында башкарыла торган кар чистартудан тыш, эшләр 8.00 сәгатькә кадәр башкарыла.

Механикаштырылган җыештыруны машина 4 км/сәг. тизлектә барганда, көндезге вакытта үткәргә рөхсәт ителә.

122. Жәйге җыештыру:

1) йорт яны территорияләрен жәйге җыештыру: себерү, юу яки су сиптерү, махсус машиналар ярдәмендә күбесенчә иртән, соң, кичке сәгатьләрдә башкарылырга тиеш;

2) тротуарларның лотоклы полоса белән чиктәш ачык урыннарын гына һәм биналардан урамның машиналар йөрү өлешенә таба юнәлештә юарга кирәк;

3) көннең эссе вакытында тротуарларга су сибү кирәк булган саен, әмма тәүлегенә кимендә ике тапкыр башкарылырга тиеш.

123. Кышкы жыештыру:

1) түбөлөрдө тупланган кар вакытында жиргэ ташланырга һәм лотоклы полосага салынырга, ә киң тротуарларда - өөмнөргө жыелырга тиеш;

2) жыештырыла торган кар тротуарлардан машиналар йөри торган өлөшкө - лотоклы полосага, ә ишегалларында-жыелу урыннарына салынырга тиеш;

3) квартал эчендөгө юллардан чыгарылган карны борт ташына параллель рөвештө урнашкан өөмнөргө салырга яки роторлы кар чистарткычлар ярдөмөндө юл буйлап урнаштырырга кирөк;

4) 6 метрдан артык киңлектөгө тротуарларда, урамнарның машиналар йөри торган өлөшөннөн газоннар белән аерып алынган урыннарда карны алга таба чыгару өчен тротуар уртасына таба салырга рөхсөт ителө;

5) тротуарларда карны өөмнөргө салу кар явып узганнан соң алты сөгәтөтөн дө соңга калмыйча, ә калган территориялөрдө 12 сөгәтөтөн дө соңга калмыйча төгөллөнөргө тиеш;

6) ишегалларында, квартал эчендөгө юлларда, газоннарда һәм жөяүлөлөрнөң ирекле хөрөкөтөнө һәм автотранспортның йөрүенө комачауламый торган ирекле территориялөрдө, яшел зоналарны саклаганда һәм кар суларын агызуны тэемин иткөндө, ком-тоз катнашмалары белән пычранмаган карны салу рөхсөт ителө;

7) тротуарларны һәм квартал эчендөгө юлларны кулдан чистартканда кар тулысынча кырып жыелырга тиеш. Камиллөштерелгөн өслөклөр булмаганда, аны алга таба тыгызлау өчен кар катламы калдырып жыештырырга кирөк;

8) тайгак булганда, юл катламнарын ком-тоз катнашмасы белән эшкөртү норма буенча метрга 0,2-0,3 кг исөбөннөн сиптереп башкарылырга тиеш;

9) бозлы урыннарны чистартканнан соң барлыкка килгөн калдыклар газонга, агачлар астына яисө ачык грунтка элөкмичө чыгарылырга тиеш.

124. Яз житү белән башкарыла торган эшлөр:

1) кар суларын агызу өчен кирөк булган канауларны юдырту һәм чистарту;

2) кар суын системалы рөвештө люкларга һәм яңгыр чөлтөрөнөң кабул итү коеларына кудырту;

3) кар эреп беткөннөн соң ишегалды территориялөрөн калган кардан, боздан һәм чүп-чардан чистарту.

125. Күпфатирлы йортның йорт яны территориясен карап тоту:

1) күпфатирлы йортның йорт яны территориясен (алга таба-йорт яны территориясен) карап тоту түбөндөгөлөрнө үз эченө ала:

2) даими жыештыру;

3) люкларны ремонтлау һәм чистарту, кар һәм яңгыр сулары коеларын, дренажларны рөшөткөлөү;

4) янгын вакытында инженерлык чөлтөрлөрөнөң күзөтү коеларын су белән тэемин итү чыганакларына (гидрантларга, сулыкларга һ.б.) тоткарлыксыз керү мөмкинлеген булдыру;

5) каты көнкүрөш һәм зур габаритлы калдыклары жыю һәм чыгару;

6) яшеллөндөрү һәм булган яшел утыртмаларны тәрбиялөү;

7) кече архитектура формаларынын карап тоту, агымдагы һәм капитал ремонт эшлөрө башкару.

126. Калдыкларның барлык төрлөрө контейнер мөйданчыкларына куелган су үткөрми торган капкачлы контейнерлар һәм бункерларга тиешле нормаларга туры китереп һәм тиешле күлөмдө салынырга тиеш.

127. Күпфатирлы йортларда яшөүчө гражданның бурычлары:

1) йорт яны территориялөрөндө чисталык һәм тәртип сакларга;

2) каты көнкүрөш һәм зур габаритлы калдыкларны йорт яны территориялөрөндө урнашкан махсус контейнерларга һәм махсус мөйданчыкларга гына ташларга.

128. Идарөчө оешмалар түбөндөгөлөрнө тэемин итөргө тиеш:

1) каты көнкүрөш калдыктары өчөн контейнерлар урнаштыру, канализациясиз биналарда сыек көнкүрөш калдыктары өчөн жыентыктар ясау;

2) каты көнкүрөш һәм зур габаритлы калдыктарны расланган график нигезендә чыгару;

3) контейнерлар (бункерлар) һәм контейнер майданчыктарын, аларга керу урыннарын чиста һәм төзөк хәлдә тоту;

4) подъездларга керу юлларын чүп-чардан арындыру, эскәмияләр урнаштыру һәм аларны вакытында чистарту;

5) тайгак участкаларны ком - тоз һәм (яки) бозлавыйка каршы махсус катнашмалар белән эшкәртү;

6) яшел утыртмаларны һәм газоннарны саклау һәм карап тоту;

7) тышкы яктырту чараларын төзөк хәлдә тоту һәм аларны караңгы төшү белән кабызу.

129. Йорт яны территориясендә рөхсәт ителми:

1) яфракларны, калдыктарның теләсә нинди төрләрән һәм чүп-чарны яндыру;

2) киём-салым, келәмнәр һәм башка предметларны хужалык майданыннан читкә элөп кую;

3) контейнер майданчыктарына керу юлларын каплау;

4) урам һәм юлларның машиналар йөри торган өлөшөнә, тротуарларга, газоннарга һәм яшел зоналарга контейнерлар (бункерлар) кую;

5) билгеләнгән тәртипне бозып, йорт яны территорияләренәң коймаларын үзбелдекле урнаштыру;

6) ишегалды корылмаларын үзбелдекле төзү;

7) йорт яны территориясен металл, көнкүрөш һәм төзелеш калдыктары һәм материаллар, шлак, көл һәм башка житештерү һәм куллану калдыктары белән чүплөү;

8) ташландык сулар түгү, калдыктар һәм чүп-чар ташлау;

9) автотранспорт чараларын кую өчөн түлөүле стоянка оештырыу;

10) тимер-бетон блоктар, баганалар, коймалар, шлагбаумнар, объектлар, корылмалар һәм башка жайланмалар урнаштыру юлы белән квартал эчендәге юлларны рөхсәтсөз каплау;

11) автомашиналар юу, ягулык һәм майлау материалларын агызу, тормоз һәм двигательләр ремонтлау, тавыш көйлөү эшләрә башкару;

12) кешеләр сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә тискәрә йогынты ясый торган теләсә нинди эшләр башкару;

13) сөүдә һәм жәмәгать туклануы предприятелиләре, палаткалар, киосктар, ларектар, мини-базарлар, павильоннар, жәйге кафелар, житештерү объектлары, автомобильләр, көнкүрөш техникасын, аяк киёмен вак-төяк ремонтлау предприятелиләре, автостоянка урнаштыру;

14) транспорт белән йорт яны территориясенәң ишегалды эчендәге юлларыннан бару;

15) учак ягу, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткөрү, мангаллар һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчөн башка жайланмалар куллану.

16) ел фасылына карамастан, транспорт чараларын, шул исәптән сүтелгән (төзөк булмаган) яшеллөндөрелгән территорияләргә, балалар, спорт һәм хужалык майданчыктарына кую.

Тиешле тәртиптә төзелгән һәм дөүлөт кадастр исәбенә куелган жир кишөрлекләренәң милөкчеләрә, әгәр Россия Федерациясә законнарында каралган мөжбүри талөпләрнә бозмасалар, стационар булмаган сөүдә объектлары урнаштырырга мөмкин.

130. Идарәчә оешмалар тәэммин итөргө тиешле эшләр:

1) яшел зоналарның сакланышын һәм бөтенлеген тәэммин итү;

2) жәй көне коры һава шартларында газон, чәчәк түтәлләре, агачлар һәм куакларга су сибү;

3) төзелеш материалларын, ком, чүп-чар, кар һәм боздан арындырып, газоннарның сакланышын һәм бөтенлеген тәэмин итү;

4) агач һәм куакларны юллар челтәрен үзгәртү һәм жиһазлар урнаштыру белән бергә, агротехник шартларны үтәп, билгеләнгән тәртиптә килештерелгән проектлар буенча гына утырту.

131. Йорт яны территориясен төзекләндерү:

1) һәр йорт территориясендә түбәндәгеләр булырга тиеш:

2) киём-салым, келәмнәр һәм көнкүреш әйберләре киптерү өчен хужалык майданчыгы;

3) өлкәннәр өчен ял итү майданчыгы;

4) балаларның жәйге һәм кышкы ялы өчен кирәкле яшелләндерелгән, кече архитектура формалары булган, кирәкле жиһазлар белән тәэмин ителгән уен һәм спорт майданчыклары.

132. Өгәр территориянең күләме мөмкинлек бирә икән, участок чикләрендә этләренә йөртү өчен майданчык булырга мөмкин.

133. Йортлар подъездлары каршындагы майданчыклар, юлның машиналар йөрү өлешләре һәм жәяүлеләр юллары каты өслекле булырга тиеш. Каты өслек ясаганда кар һәм яңгыр сулары агып китү мөмкинлеге каралырга тиеш.

134. Торак йортларга урнаштырылган жәмәгать билгеләнешендәге биналарданың йортның торак өлешеннән изоляцияләнгән керү юллары булырга тиеш, шул ук вакытта персонал автотранспорты ишегалды территориясеннән читкә куелырга тиеш.

135. Жәмәгать өчен билгеләнгән биналарга тәрәзәләр һәм фатирларга керү урыннары урнашкан торак йорт ишегалды ягыннан материаллар, продукция төяү рөхсәт ителми. Төяү эшләрен торак йортларның тәрәзәләре булмаган ян ягыннан, жир асты тоннельләреннән яки ябык дебаркадерлардан, юллар ягыннан башкарырга кирәк.

136. Транспорт чараларын квартал эчендәге территорияләрдә урнаштыру кешеләр, шулай ук жыештыру һәм махсус техника йөрерлек булырга тиеш.

Шәхси торак төзелеше территорияләрен жыештыру

137. Торак йорт хужалары жир кишәрлеген көн саен жыештыралар (шул исәптән кардан), үләнне вакытында чабалар (15 см дан артык озынлыкта булганда) һәм чабылган үләнне тәүлек дэвамында жыялар.

138. Рөхсәт ителми:

1) йорт биләмәсеннән читкә кар чыгару, чүп-чар ташлау, йорт тирәсенә сыек көнкүреш калдыклары агызу;

2) кар һәм ватылган бозны ишегалды территориясеннән юлларның йөрү өлешенә чыгару;

3) йорт территориясеннән читтә төрле калдыклар һәм чүп-чар яндыру;

4) йорт яны территориясендә үзбелдекле коймалар кую;

5) якин-тирә территорияне металл, көнкүреш һәм төзелеш калдыклары һәм материаллар, шлак һәм көл һәм башка житештерү һәм куллану калдыклары белән чүпләү;

6) юлларны корылмалар һәм башка жайланмаларга тимер-бетон блоklar, багана, коймалар, шлагбаумнар урнаштыру юлы белән үзбелдекле каплау;

7) кешеләр сәламәтлегенә һәм әйләнә-тирә мохиткә тискәре йогынты ясый торган теләсә нинди башка эшләр башкару.

Территорияне төзекләндерү элементларына таләпләр

139. Территорияне төзекләнדרүнең аерылгысыз компоненты булган территорияне төзекләндрү элементлары булу гамәлдәге закон таләпләренә туры китереп проект документларында эшләнәргә һәм каралырга тиеш.

Мәдәни мирас объектларын саклау зоналарында урнашкан территорияне төзекләндрү элементларына проект документлары мәдәни мирас объектларын саклау, куллану, популярлаштыру һәм дөүләт тарафыннан саклау өлкәсендә вәкаләтле органнар белән килештерелә.

Территорияне озак яки даими файдаланудагы стационар төзекләндрү элементлары аларны кулдан күчерү мөмкинлеген булдырмас өчен беркетеләргә тиеш.

140. Төзекләндрү элементларын карап тоту, аларны торгызу һәм ремонтлау эшләрен дә кертеп, төзекләндрү элементлары хужалары башкара.

Яшелләндрү

141. Яшел үсентеләр территорияне төзекләндрүнең мәжбүри элементы булып тора.

Төзекләндрү эшләрен башкарганда яшел үсентеләрне мөмкин кадәр саклап калырга кирәк.

142. Жирлек территориясендә яшелләндрүнең ике төре кулланылырга мөмкин: стационар - үсемлекләренә грунтка утырту һәм мобиль - махсус күчмә савытларга утырту (контейнерлар, вазоннар һ.б.)

Стационар һәм мобиль яшелләндрү архитектура-ландшафт объектларын (газоннар, бакчалар, чөчәк түтәлләре, куаклар һәм агачлар) төзү өчен рельефның табигый һәм ясалма элементларында, түбәләрдә (түбә яшелләндрү), биналарның һәм корылмаларның фасадларында (вертикаль яшелләндрү) кулланалар.

143. Яшелләндрү объектларын карап тоту - ул яшел утыртмаларны һәм яшелләндрелгән территорияләренә төзекләндрү элементларын карап тоту, зур булмаган деформацияләренә һәм күләмле корылмаларның конструктив элементларын килгән зыянны бетерү, шулай ук жәйге һәм кышкы чорда күчмә кече формаларны жыештыру эшләре комплексы.

Яшелләндрү объектларында эшләр башкаруга карата таләпләр: 1) яшелләндрү объектлары янында төзелеш мәйданнарын оештырганда проектта билгеләнгән яшел утыртмаларның бөтенлеген саклау буенча чаралар күрәргә кирәк. Агачларның аскы киң ботакларын кисү, агач кәүсәләрен саклау максатында бөйләү, киртәләп алу, куаклар ябалдашларын бөйләү, юллар һәм транспорт чаралары һәм башка техника стоянкалары янында урнашкан утыртмалар астындагы жиргә тыгызланмасын өчен вак таш салу;

2) территорияне вертикаль планлаштыру, жир асты коммуникацияләрен салу, юллар, тротуарларны төзекләндрү яшелләндрү алдыннан төгәлләнәргә тиеш;

3) туфрак катламын бозу белән бөйлә ремонт, төзелеш һәм башка эшләр башкарганда туфракның уңдырышлы катламын читкә алып торырга һәм аны килчәктә файдалану өчен сакларга кирәк. Югарыда күрсәтелгән эшләренә башкару тәмамланганнан соң, бозылган жир кишәрлекләрен һәм утыртмаларны яңадан торгызырга кирәк. Торгызу эшләре эшләр башкару проектында каралырга тиеш;

4) яфракларны һәм үләнне күчкә жыярга һәм килчәктә компост ясарга яки билгеләнгән тәртиптә чыгарырга кирәк.

144. Яшелләндрү объектларын карап тоту - яшел утыртмаларны һәм яшелләндрелгән территорияләренә төзекләндрү, зур булмаган кимчелекләренә бетерү, шулай ук жәйге һәм кышкы чорда күчмә кече формаларны жыештыру.

Яшел утыртмалар хужаларының бурычлары:

1) яшел утыртмаларның сакланышын һәм аларны квалификацияле карауны тәэмин итү;

2) елның жәй айларында коры һава шартларында газоннар, чөчәк түтәлләре, агачлар һәм куакларга су сибүне тәэмин итү;

3) газоннарның сакланышын һәм бөтенлеген тәэмин итү;

4) сулыклар булган очракта, яшелләндерү объектларында аларны чиста тотарга һәм аларны 10 елга бер тапкырдан да ким булмаган ешлыкта капитал чистарту;

145. Яшелләндерелгән территорияләрдә рөхсәт ителми:

1) эшчәнлеген һәм хезмәт күрсәтүне тәэмин итү өчен билгеләнгән төзелешләрдән тыш, төзелеш эшләре башкару;

2) үзбелдекле агач һәм куаклар утырту, газоннарны һәм чөчәклекләрне юк итү;

3) агачларга һәм башка яшел утыртмаларга гамак, таган, турниклар, кер юу өчен бау, реклама һәм мәгълүмат щитлары һәм табличкалар, реклама һәм башка мәгълүмат урнаштыру өчен билгеләнгән конструкцияләр, объектларга хәрәкәт итү юнәлешен күрсәтүче билгеләр, афишалар, белдерүләр, агитация материаллары, техник конструкцияләр, юл хәрәкәтендә катнашучыларны мәгълүмати тәэмин итү чаралары элү;

4) ел фасылына карамастан, стационар булмаган объектлар, шулай ук юл сервисы объектлары урнаштыру;

5) төзелеш һәм башка материаллар, калдыклар, чүп-чар, бозлавыкка каршы материаллар һәм башка зарарлы матдәләр, шулай ук ком һәм бозлавыкка каршы реагентлар белән пычранган кар, боз булу;

6) бакчалар казу;

7) йорт хайваннарын газоннарында һәм чөчәк түтәлләрендә йөртү;

8) яфракларны, үләнне, ботакларны яндыру, шулай ук аларны лотокларга һәм башка су үткөрү җайланмаларына тутыру;

9) чүп-чарны газоннарга ташлау;

10) учак ягу, шул исәптән ачык уттан файдалануны күздә тоткан чаралар үткөрү, мангаллар һәм ачык ут ярдәмендә ризык эшкәртү өчен башка җайланмалар куллану;

11) агачларны сок, сумала чыгару өчен кисү, аларга башка механик җәрәхәтләр ясарга;

12) яшелләндерү территорияләрендә урнашкан скульптураларны, эскәмияләрне, коймаларны, урналарны, балалар һәм спорт җиһазларын җимерү;

13) агачларның тамырларын кәүсәсеннән 1,5 метрдан да якын казу һәм агачларның муентыкларын җир яки төзелеш калдыклары белән күмү.

14) транспорт чараларын газоннарга һәм чөчәклекләргә кертеп кую, мәжбүри торгызу эшләрен башкару шарты белән әлеге территорияләрдә кирәкле эшләрен башкару очракларыннан тыш.

Коймалар

146. Коймалар урнаштыру төзекләндерүнең өстәмә элементы.

147. Коймалар түбәндәге төрләрдә була:

1) билгеләнеше буенча (декоратив, саклагыч, аларның берлеге);

2) биекlege буенча (тәбәнәк-1,0 м, урта-1,1-1,7 м, биек-1,8-3,0 м);

3) материалның төре (металл, тимер-бетон һәм башкалар.);

4) күз күреме дәрәжәсе буенча (үтә күренмәле, күренми торган);

5) стационар дәрәжә (даими, вакытлы, күчмә) һәм башка төрле коймалар.

Коймаларны проектлау аларның урнашу урынына һәм гамәлдәге дөүләт стандартларына, сертификацияләнгән эшләнмәләр каталогларына, индивидуаль проектларга туры китереп башкарыла.

148. Мәдәни мирас объектлары территорияләрен койма белән әйләндереп алуны әлеге территорияләр өчен билгеләнгән шәһәр төзелеше регламентлары нигезендә башкарырга кирәк.

Өслек капламнары

149. Өслек капламнары жирлек территориясендә имин һәм уңайлы хәрәкәтне тәэмин итә, шулай ук жирлек төзелешенең архитектур йөзен формалаштыра.

Төзекләндерү максатлары өчен түбәндәге капламнар билгеләнгән:

1) каты (капиталь) капламнар-монолит яки жыелма капламнар, шул исәптән асфальт-бетоннан, цемент-бетоннан, табиғый ташлардан;

2) табиғый яки ясалма сибелүчән материалдан (шул исәптән ком, вак таш, керамзит, резина) башкарыла торган йомшак капламнар-табиғый халәттә, тыгызланган яки ныгытылган материаллы коры катнашмалар;

3) газон капламнары - үлән капламын әзерләү һәм утырту буенча махсус технологияләр буенча башкарыла торган каплам;

4) капламнар берләшкән катнаш капламнар (рәшәткәле плитка яки газон рәшәткәсе, газонга күмәлгән яки йомшак каплам).

150. Каплам төрләрен сайлап алуны аларның максатчан билгеләнеше нигезендә гамәлгә ашырырга кирәк:

1) каты- проектлау вакытында гамәлдә булган янгынга каршы таләпләрне исәпкә алып, мөмкин булган чик йөкләнеше, характерны һәм хәрәкәт составын исәпкә алып;

2) йомшак -аерым территорияләргә төзекләндергәндә аларның үзенчәлекләрен исәпкә алып (шул исәптән балалар, спорт майданчыклары, этләрне йөртү өчен майданчыклар, жәяүлеләр йөрү юллары);

3) экологик яктан аеруча отышлы газон капламы.

Каты төрләренә өслеге тайгак булмака тиеш (коры вакытта эләктерү үзлеге 0.6, юештә-0,4 коэффициентлы).

Өслекләр тоташу

151. Пандуслар, баскычлар, басмалар, борт ташлары өслекләр тоташуга керә.

Борт ташлары

152. Борт ташлары тротуар һәм машиналар йөрү өлеше кисешкән урында 150мм дан артык булмаган биеклектә урнаштырылырга һәм ремонт вакытында сакланырга тиеш.

Газоннарда транспорт чараларын кертмәү максатында, ул урыннарда борт ташларын биегрәк итеп урнаштыру рәхсәт ителә.

Газон белән жәяүлеләр юлы кисешкән урыннарда, газоннарны пычрактан һәм чүптән саклау максатыннан, 0.5 м арада 50мм чыгып торучы бакча бортлары ясарга мөмкин.

Жәяүлеләр зоналары территориясендә төрле өслекләргә тоташтыру өчен табиғый материаллардан (кирпеч, агач, керамика) файдаланырга мөмкин.

Баскычлар, басмалар, пандуслар

153. Жәяүлеләр юлы 60 промиллдан артык авышлыкта булганда, баскычлар урнаштыруны күздә тотарга кирәк.

Сәламәтлек саклау учреждениеләре һәм башка объектлар урнашкан урыннарда жәяүлеләр юлларында, инвалидлар һәм картлар йортларында авышлык 50 промиллдан артык булганда баскычлар һәм пандус ясарга кирәк.

Бордюр пандусының авышлыгы 1: 12 кабул ителә.

Төшү һәм менү өчен баскычларның беренче басмаларын ачык контраст буяулар белән аерып буярга кирәк.

Тышкы баскычларның барлык басмалары бер марш чикләрендә баскычларның киңлеге һәм биекlege буенча бертөрле билгеләнә.

Гражданнар өчен пандус конструкцияләре булмаса, 75 мм биеклектәге киртәле бортик һәм тоткычлар ясарга кирәк.

Пандусның башында һәм ахырында горизонталь юл өлешләре тирә-юньдәгә өслекләрдән текстура һәм төс белән аерылып тора.

Баскычлар яки пандусларның ике ягы буйлап кул белән тотыну өчен 800-920 мм биеклектә, стенадан 40 мм ераклыкта, түгәрәк яки турыпочмаклы рәвештә тоткыч ясала.

Мәйданчыклар

154. Жирлек территориясендә түбәндәгә мәйданчыклар була: балалар уеннары, өлкәннәр өчен ял итү, спорт белән шөгыльләнү, чүп жыйгычлар урнаштыру, этләрне урамда йөртү һәм өйрәтү, автомобиль стоянкалары.

Төркөлгән мәдәни мирас һәйкәлләре һәм махсус сакланучан табигать территорияләре зоналары чикләрендә мәйданчыклар урнаштыру һәйкәлләрне саклау, табигатьтән файдалану һәм әйләнә-тирә мохитне саклау буенча вәкаләтле органнар белән килештерелеп башкарыла.

Йорт яны территорияләре, кагыйдә буларак, балалар өчен уен һәм спорт мәйданчыклары белән тәэмин ителергә тиеш. Мәйданчыклар төзек һәм имгәнү куркынычы булмаган инвентарь белән тәэмин ителергә тиеш.

Балалар мәйданчыклары

155. Балалар мәйданчыклары төрле яшь төркемнәре өчен аерым мәйданчыклар яки яшь мәнфәгатьләренә кагылышлы комплекслы уен мәйданчыклары буларак оештырыла.

Балалар мәйданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының мөһүбүри исемлеге түбәндәгеләрне үз эченә ала: йомшак өслек төрләре, газонлы мәйданчык өслеген тоташтыру элементлары, яшелләндерү, уен жиһазлары, эскәмияләр һәм урналар, яктырту жиһазлары.

Торак йортлар һәм иҗтимагый биналар тәрәзәләреннән мәктәпкәчә яшьтәге балалар мәйданчыклары чикләренә кадәр ара 10 метрдан да ким булмашка тиеш, кече һәм урта мәктәп яшендәгеләр өчен - 20 метрдан да ким булмашка тиеш, комплекслы уен мәйданчыклары - 40 метрдан да ким түгел, спорт-уен комплекслары - 100 метрдан да ким булмашка тиеш.

Балалар өчен уен мәйданчыклары контейнер мәйданчыкларыннан 20 метрдан да ким урнашмаска тиеш.

156. Балалар мәйданчыкларында түбәндәгеләр булырга тиеш:

- 1) жәй көне тигезләү өчен жиргә ком салынырга тиеш;
- 2) иртәнге якта себерелергә һәм юешләтелергә тиеш;
- 3) мәйданчыкта коймалар һәм корылмаларны буяу елга бер тапкырдан да ким түгел, ә ремонт эшләре кирәк булганда башкарылырга тиеш;

- 4) балалар мәйданчыгы жәяүлеләр хәрәкәтеннән, юллардан, борылу мәйданчыкларыннан, кунак машиналар кую стоянкаларыннан, калдыклар өчен контейнерлар урнаштыру мәйданчыкларыннан, автотранспорт чараларын даими һәм вакытлыча саклау участкаларыннан аерымланган булырга тиеш.

Имгәнүләр булмасын өчен мәйдан территориясендә чыгып торган тамырлары булган яисә аскы ботаклары салынган агачлар, жир өстенә чыгып торган киселгән жиһазлар (стойкалар, фундаментлар) булу рөхсәт ителми.

Якын-тирә территорияләрне реконструкцияләгәндә балалар мәйданчыклары территориясенә төзелеш материаллары ташу һәм урнаштыру рөхсәт ителми.

Яктырту жиһазлары, кагыйдә буларак, мәйданчык урнашкан территорияне яктырту режимында эшләргә тиеш.

Яктырту жиһазларын 2,5 метрдан да түбәнрәк урнаштыру рөхсәт ителми.

Уен жиһазларын урнаштыру куркынычсызлык нормативларын исәпкә алып башкарылырга тиеш.

157. Балалар майданчыкларын карап тоту һәм аларда иминлекне тәэмин итү өчен җаваплылык аларны карап тотуны гамәлгә ашыручы затларга йөкләнә.

Спорт майданчыклары

158. Спорт майданчыклары халыкның барлык яшь төркемнәре өчен дә физкультура һәм спорт белән шөгыльләнү өчен билгеләнә.

Спорт майданчыгында территорияне төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге йомшак яки газон өслеге (жәйге чорда), спорт җиһазларын үз эченә ала.

Спорт майданчыклары яшелләнделә һәм койма белән әйләндереп алына. Яшелләндерү майданчык периметры буенча башкарыла, вертикаль яшелләндерү кулланырга мөмкин. Койманың биекlege 2,5-3 м тәшкил итә, бер-берсенә карата майданчыклар тоташкан урында-1,2 м дан да ким булмаска тиеш.

Спорт җиһазлары спорт, физкультура майданчыкларында яки рекреация составында махсус җиһазландырылган жәяүлеләр юлларында урнаштырыла. Махсус физкультура снарядлары һәм тренажерлар заводта эшләнгән яисә махсус эшкәртелгән өслекле бүрәнәдән һәм бруслардан эшләнгән булырга мөмкин (ярыклар, кимчелекләр булмау мөһим).

Урнаштыру вакытында сертификацияләнгән җиһазлар каталогларына таянып эш итәргә кирәк.

Ял майданчыклары

159. Торак төзелеше территориясендә өлкән буын кешеләргә тыныч ял итү һәм өстәл уеннары өчен билгеләнгән ял майданчыклары оештыру мөмкин. Торак йортларның тәрәзәләренән ял итү майданчыклары чикләренә кадәр ара 10 метрдан да ким булмаска тиеш, актив өстәл уеннары майданчыклары - 25 метрдан да ким булмаска тиеш.

Ял майданчыгында төзекләндерү элементларының мәҗбүри исемлеге: каты өслек төрләре, газонлы майданчык өслеген тоташтыру элементлары, яшелләндерү, ял итү өчен эскәмияләр һәм өстәлләр, урналар (ким дигәндә, һәр эскәмиядә берәр), яктырту җиһазлары.

Майданчыкны каплауны плитка түшәү рәвешендә проектларга тәкъдим ителә. Ял итү майданчыклары һәм балалар майданчыклары белән бергә балалар уеннары зонасында каты өслек урнаштырылуга юл куярга киңәш ителми.

Парк территорияләрендә ял итү өчен майданчыкларын үлөндә оештырырга мөмкин.

Этләрне йөртү һәм өйрәтү өчен майданчыклар

160. Этләрне йөртү өчен майданчыклар вәкаләтле органнар белән билгеләнгән тәртиптә килешенгән урыннарда урнаштырыла.

Этләрне урамда йөртү майданчыгы территориясендә төзекләндерү элементлары исемлеге: төрле өслек төрләре, коймалар, эскәмияләр, урналар, экскрементларны утильләштерү өчен контейнер, яктырту һәм мәгълүмати җиһазлар. Периметрны яшелләндерергә мөмкин.

Этләрне йөртү өчен майданчыклар микрорайонның гомуми файдалану территорияләрендә яшел зоналардан читтә буш урыннарда, метрополитен линияләренең техник зоналарында һәм гомумҗирлек магистральләрендә, беренче һәм икенче поясларны су белән тәэмин итү чыганакларының санитар зонасыннан читтә 110 кВт көчәнешле электр тапшыру линияләре астында урнашырга мөмкин.

Торак билгеләнешендәге территорияләрдә урнашкан майданчыклар күләме 400-600 кв. м чикләрендә кабул ителә, башка территорияләрдә - 800 кв.м. га кадәр, төзелеш барган очракларда, булган территорияль мөмкинлекләрдән чыгып, майданчыкларның киметелгән күләме кабул ителергә мөмкин.

Майдан чигеннән торак һәм жәмәгать биналары тәрәзәләренә кадәр ара 25 метрдан да ким булмаска тиеш, ә балалар учреждениеләре, мәктәпләр, балалар, спорт

мәйданчыклары, ял мәйданчыклары участкаларына кадәр 40 метрдан да ким булмаска тиеш.

Мәйданчык коймасы, кагыйдә буларак, 1,5 метрдан да ким булмаган жиңел металл челтәрдән эшләнә.

Мәйданчык территориясендә мәйданчыкны файдалану кагыйдәләре буенча мәгълүмати стенд урнаштырылган булырга тиеш.

161. Йорт хайваннары хужалары үз хайваннарының экскрементларын мөстәкыйль рәвештә жыюны һәм утильләштерүне башкаралар.

Йорт хужалары хайваннарының башка хайваннарга һәм кешеләргә куркыныч йогынтысын булдырмый калырга, шулай ук тирә-юньдөгеләр өчен санитар нормалар нигезендә тынычлыкны тәэмин итәргә, гамәлдәге санитар-гигиена һәм ветеринария кагыйдәләрен үтәргә тиеш.

Автостоянка мәйданчыклары

162. Жирлек территориясендә түбәндәге төр автостоянкалар урнаш а ала: автомобильләрне кыска вакытлы һәм озаклап саклау.

Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакыт эчендә саклау участогында урыннары өслек төрләре, коймалар, чүп-чар өчен урналар яки контейнерлар, яктырту жиһазлары, мәгълүмат жиһазлары (күрсәткечләр).

Автотранспорт чараларын озак һәм кыска вакытлы саклау урыннарына керү юллары жәяүлеләр юлларының төп юнәлешләре белән кисешергә тиеш түгел.

Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау участогы аша транзит жәяүлеләр юлларын оештыру рөхсәт ителми.

Автотранспорт чараларын озак вакыт һәм кыска вакытлы саклау участогы калган территориядән 3 метрдан да ким булмаган яшел утыртмалар полосасыннан изоляцияләнергә тиеш.

Кече архитектура формалары

163. Кече архитектура формаларын урнаштыру төзелеш, биналарны һәм корылмаларны реконструкцияләү һәм капитал ремонтлау проект документлары, шулай ук төзекләндерү яки эскиз тәкъдимнәре проектлары нигезендә гамәлгә ашырыла.

Кече архитектура формаларын проектлаганда һәм сайлаганда сертификацияләнгән эшләнмәләр каталогларыннан файдаланырга киңәш ителә. Жирлекнең үзәге, бистәдәге күп функцияле үзәкләр һәм кече архитектура формалары зоналары өчен шәхси проект эшләнмәләре нигезендә проектланырга тиеш.

164. Кече архитектура формаларына карата төп таләпләр:

1) архитектура һәм ландшафт тирәлеге характерына, территорияне төзекләндерү элементларына туры килү;

2) материалларның югары декоратив һәм куланылыш сыйфатлары, тышкы мохит йогынтысын исәпкә алып, озак вакыт дәвамында аларны саклый алу;

3) конструкциянең ныклығы, ышанычлылығы, иминлеге.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат чаралары

165. Тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштыру

Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары техник яктан төзек һәм эстетик яктан матур булырга тиеш.

Тышкы мәгълүмат чаралары, оешма турында элмә такталардан һәм режим турында табличкалардан тыш, вәкаләтле орган белән килештерелгән паспорт нигезендә урнаштырыла;

Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары хужалары аларның торышын күзәтеп торырга, тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштыру урыннарын вакытында ремонтларга һәм жыештырырга тиеш.

Тышкы реклама һәм мәгълүматны аларга реклама яки мәгълүмати хәбәр урнаштырмыйча урнаштыру һәм эксплуатацияләү, мәгълүмат кырына зыян китерү, шулай ук тышкы реклама чараларын һәм мәгълүматны полиэтилен пленка һәм башка материаллар белән каплау рәхсәт ителми.

Реклама яки мәгълүмати конструкция хужасы территорияне төзекләндерүне һәм (яки) фасадның тышкы кыяфәтен монтаждауны (сүтүне) өч тәүлек эчендә башкарырга тиеш.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат урнаштыру чаралары, аларның фундаменты блогы булганда, аның белән бергә сүтелергә тиеш.

Тышкы реклама һәм мәгълүмат чараларын урнаштырганда корылмаларга зыян китерү, шулай ук аларның бөтенлеген, ныклығын һәм тотрыклылыгын бетерү рәхсәт ителми.

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чаралары түбәндәге төрләрдә булырга мөмкин:

- 1) стена конструкциясе;
- 2) декоратив панно;
- 3) консоль конструкциясе;
- 4) түбә конструкциясе;
- 5) витрина конструкциясе;
- 6) оешма элмә тактасы;
- 7) режим турында табличка;
- 8) модульле конструкция;
- 9) стела;
- 10) щитлы конструкция;
- 11) күләмле-киңлек композициясе;
- 12) флаг композициясе;
- 13) махсус конструкция.

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чараларына гомуми таләпләр:

Тышкы мәгълүматны урнаштыру чараларын проектлау, эзерләү һәм урнаштыру Россия Федерациясе халыкларының мәдәни мирас объектлары (тарихи һәм мәдәни һәйкәлләр) турында төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре, Россия Федерациясе законнары таләпләренә, аларны саклау һәм куллану таләпләренә туры китереп башкарылырга тиеш;

Тышкы мәгълүмат чараларында мәгълүмат Россия Федерациясе дәүләт теле һәм Татарстан Республикасы дәүләт теле турындагы закон таләпләрен үтәп урнаштырылырга тиеш;

Ике һәм аннан да күбрәк тел куллану очрагында текстлар эчтәлеге һәм техник бизәлеше буенча дәрәжә булырга тиеш.

166. Тышкы мәгълүмат чараларын урнаштыру рәхсәт ителми:

1. күпфатирлы торак йортларның фасадларында:

1) торак урыннар чикләрендә, беренче һәм икенче катлар арасында урнашкан конструкцияләрдән, турыдан-туры биләп торган торак булмаган бина өстендә урнашкан конструкцияләрдән; торак йорт габаритларында урнашкан, аның чикләрендә 1,5 м дан да артык булмаган һәм мәгълүмати конструкцияне урнаштыручы зат биләгән торак булмаган бинадан, беренче һәм икенче катлар арасында урнашкан конструкцияләрдән, торак булмаган бинадан тыш;

2) тәрәзә һәм ишек уемнарында, шулай ук витриналарны, әлеге Кагыйдәләрдә каралган очрактардан тыш, тулы яисә өлешчә ябу рәвешендә; лоджия, балконнар, койма конструкцияләрендә; керү төркеменә проект тәкъдиме белән каралган очрактардан тыш, бер конструкциядән артык; бер керү урыны булган очракта, бер конструкциядән артык;

2. торак булмаган бина фасадларында:
  - 1) биш каттан артык биеклектөгө биналарда вертикаль консоль конструкцияләрдә;
  - 2) әлеге Кагыйдәләрдә каралган очрақлардан тыш, икенче кат тәрәзәләренәң аскы өлөшөннән югарырак;
3. фризаларда, керү төркемнәренәң козырекларында:
  - 1) бер ишек булганда -бер конструкциядән артык;
  - 2) ут тартмаларында, фон конструкцияләре рәвешендә, керү урыны булган керү төркеме фризында урнаштырылганнан тыш;
4. төзелү датасы 1959 елга кадәрге мәдәни мирас объектларында, тарихи биналарда:
  - 1) жемелдәвек ут кулланып, фон конструкцияләрендә, ут тартмалары, динамик конструкцияләрдә, витрина һәм консоль конструкцияләрендә, декоратив паннолардан тыш;
  - 2) контраст һәм ачык төс схемасында архитектура фонына туры килми торган;
  - 3) мондый объект проектында каралмаган, гомуми мәйданы 400 кв. метрдан артык булган административ офис, сәүдә, мәдәни-күңел ачу, спорт объектларында;
  - 4) аерым торучы конструкцияләр рәвешендә шәхси яки күпфатирлы торак йортлар территорияләрендә;
  - 5) әлеге Кагыйдәләрдә каралган очрақлардан тыш, биналарда уемнарны, витрина, тәрәзәләр, тәрәзә пыяласы, архитектура детальләре һәм декоратив-сәнгать бизелешен каплаган;
  - 6) эркерларда, колонналарда, пилястрларда, балконнарда;
  - 7) мемориаль такталардан 2,0 м ераклыкта;
  - 8) адреслы атрибутиканы каплаган (урам исемнәре һәм йорт номерлары күрсәткечләре);
  - 9) "Кулланучылар хокукларын яклау турында" Федераль законның 9 статьясы нигезендә мәжбүри булмаган мәгълүмат (оешманың фирма атамасы (атамасы), аның урнашу урыны (адресы) һәм аның эш режимы турында мәгълүмат), аерым алганда, модульле конструкцияләр, шулай ук щитлы һәм витрина конструкцияләреннән тыш, биналарны арендау, сату турындагы мәгълүматның юнәлешләрен, исемлеген билгели торган;
  - 10) текстлы мәгълүматтан башка гына сурәتلәрне үз эченә алган; 13) төс буенча фасадның архитектура фоны белән ярашмаган; 14) ачык яктырту ысулы кулланылган.

Гражданнар игъланнарын, мәдәни һәм спорт чаралары афишаларын урнаштыру

167. Мәдәни һәм спорт чаралары афишаларын гражданнар күпләп жыела торган урыннарда һәм жәяүлеләр күпләп йөри торган урыннарда урнаштырыла торган махсус тумбаларда, щитларда һәм стендларда гына урнаштыру рәхсәт ителә.

Игъланнар өчен стендлар аерым торучы объектлар рәвешендә яки биналарда яки корылмаларда асылмалы щитлар рәвешендә урнаштырыла ала.

Коммуникацияләр төзегәндә, ремонтлаганда, реконструкцияләгәндә жир эшләре башкаруга төп таләпләр

168. Грунт казу яки юл катламнарын ачу (жир асты коммуникацияләрен сузу, реконструкцияләү яки ремонтлау, свай һәм шпунтка утырту, электр тапшыру линияләрен, элемент баганаларын урнаштыру (алмаштыру), яктырту баганалары, грунтны планлаштыру, инженерлык эзләнүләре вакытында һәм башка эшләр) белән бәйлә эшләр вәкаләтле орган тарафыннан бирелгән язма рәхсәт (жир эшләрен башкаруга ордер) булганда гына башкарыла.

169. Жирлек территориясен төзеклөндөрү белән бәйле жир, төзелеш һәм ремонт эшләрэн оештыру һәм үткөрү тәртибе, жир эшләрэн башкаруга ордер ясау һәм алу муниципаль хокукий актларның билгеләнгән таләпләре нигезендә башкарыла.

170. Яшел зоналарны бетерергә яки күчереп утыртырга туры килгәндә, ул эшләрне Башкарма комитет карары нигезендә башкарырга кирәк.

171. Жирлек юллары буенча хәрәкәтне вакытлыча чикләү яки туктату вәкаләтле орган тарафыннан юлның ике ягында заказчылар һәм эш башкаручылар, эшләр сроклары, карап чыгу мөмкин булган маршрутлар турында кирәкле барлык мәгълүматны үз эченә алган мәгълүмат щитын урнаштыру юлы белән мәжбүри рәвештә бирелгән рөхсәт нигезендә гамәлгә ашырыла. Күрсәтелгән щитның рәвеше һәм эчтәлегә рөхсәт бирү буенча муниципаль хезмәт күрсәтүнең тиешле административ регламенты белән билгеләнә.

172. Яраклылык вакыты чыккан ордерлар буенча башкарылганда, жир эшләрэн башкару үзбелдекле дип таныла.

Уңайлы мохиткә аерым таләпләр

173. Урамнарны һәм юлларны, мәдәни-көнкүреш хезмәте күрсәтү объектларын проектлаганда, өлкән яшьтәге кешеләр һәм инвалидлар өчен уңайлы мохит булдыру мөмкинлеген, әлегә объектларны картлар һәм инвалидлар хәрәкәт итә алырлык элементлар һәм техник чаралар белән тәэмин итүне күздә тотарга тәкъдим ителә.

Өлкән яшьтәгеләр һәм инвалидлар йөри торган техник чаралар һәм жиһазларны проектка, төзү, урнаштыру заказчы тарафыннан расланган проект документациясе нигезендә яңа төзелеш вакытында тормышка ашырырга тәкъдим ителә.

Биналар һәм корылмалар (аларда бүлмәләр) милекчеләренәң якын-тирә территорияләренә төзеклөндөрүдә катнашу тәртибе

174. Жирлек территорияләренәң тиешле санитар торышын тәэмин итү, әйләнә-тирә мохитне пычратудан саклау һәм яклау чараларын тормышка ашыру максатыннан, жирлек территориясен чистарту һәм санитар тәртиптә тоту өчен хужалык итүче субъектларга һәм физик затларга беркетелә.

175. Территорияләренә (жир кишәрлекләренә) жыештыру, чистарту һәм санитар тоту буенча эшләр башкару бурычлары, әгәр законда яки килешүдә башкасы каралмаган булса, оештыру-хокукий формаларына бәйсез рәвештә, физик һәм юридик затларга йөкләнә:

1) идарәче оешмалар -күпфатирлы йортларның йорт яны территориясе, шулай ук күпфатирлы йорт территориясе каршындагы төп фасад ягынан 5 м радиуста яисә урамның йөрү өлешенә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта);

2) социаль өлкә учреждениеләре (мәктәпләр, мәктәпкәчә учреждениеләр, мәдәният, сәламәтлек саклау, физкультура һәм спорт учреждениеләре) - бирелгән жир кишәрлегә чикләрендә территория, шулай ук учреждениенәң территориясе алдында 10 м радиуста төп фасад ягынан яисә урамның йөрү өлешенә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта), башка яктан-10 м радиуста;

3) күпфатирлы торак йортларда торак булмаган биналарны эксплуатацияләүче затлар- идарәче оешма белән килешү булмаганда, якындагы территорияне биналарның бөтен озынлыгына, киңлегә - 10 м яки йөрү өлеше бордюрына кадәр (юл буенда объект урнашкан очракта) жыештырырга хокуклы;

4) барлык милек рәвешләрендәгә сәнәгать предприятиеләре һәм оешмалары - аларга килү юллары, тротуарлар, алар янәшәсендәгә коймалар, санитар-яклау зоналары. Предприятиеләренәң санитар-сак зоналары гамәлдәгә санитар кагыйдәләр һәм нормалар таләпләренә туры китереп билгеләнә;

5) төзүчө-50 м радиуста төзелеш майданчыкларының якын-тирә территорияләре һәм гамәлдәге төзелеш нормалары һәм кагыйдәләре нигезендә 50 м радиуста аларга килү юллары;

6) бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә торак йортларның хужалары - жир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән очракта, фактта барлыкка килгән жир кишәрлегенә чиге буенча һәм йорт алдындагы территория 5 м ераклыкта яисә урамның йөрү өлөшөнә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта);

7) стационар булмаган объектлар (лотоклар, киосклар, павильоннар һәм башка стационар булмаган сәүдә объектлары) һәм сезонлы кафелар - урнашу өчен бирелгән жир кишәрлеге объекты территориясә һәм аның тышкы чигеннән 10 м ераклыкта һәм урамның йөрү өлөшөнә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта);

8) базарларның идарәче компанияләре, сәүдә һәм жәмәгать туклануы оешмалары (рестораннар, кафе, кишетләр) - бирелгән жир кишәрлеге чикләрендәге территорияләр һәм участок чикләреннән 50 м радиуста урнашкан территория һәм урамның машиналар йөрү өлөшөнә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта);

9) биналарның, корылмаларның милекчеләре яки башка хокук ияләре-бина, корылма периметры буенча яисә бирелгән жир кишәрлегенә чикләре һәм кишәрлек чигеннән 10 м радиуста булган территория һәм урамның йөрү өлөшөнә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта);

10) автомобиль юлына бүлөп бирелгән полоса чикләрендә һәм башка жир кишәрлекләрендә урнашкан заправка станцияләре - бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә һәм кишәрлек чигеннән 50 м радиуста урнашкан территория һәм урамның йөрү өлөшөнә кадәр;

11) гараж кооперативлары - бирелгән жир кишәрлеге чикләрендәге территорияләр, 50 м радиуста урнашкан территория, участок чигеннән алып урамның машиналар йөрү өлөшөнә кадәр һәм аларга керү юллары;

12) бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә жирлөү урыннары һәм кишәрлек чикләреннән 10 м радиуста якындагы территория;

13) гомуми файдаланудагы территорияләр һәм вазыйфалар вәкаләтле органга йөкләнә;

14) бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә жир кишәрлекләренә ия булучылар- (яки жир кишәрлеге билгеләнгән тәртиптә рәсмиләштерелмәгән очракта, фактта барлыкка килгән чиге буенча) һәм жир кишәрлегенә тышкы чигеннән 5 м ераклыкта яки урамның йөрү өлөшөнә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта);

15) автотранспорт чараларын озак һәм кыска вакытлы саклау өчен тукталышларның хужалары- бирелгән жир кишәрлеге чикләрендә территория һәм жир кишәрлегенә тышкы чигеннән 10 м ераклыкта һәм урамның йөрү өлөшөнә кадәр (объект юл буенда урнашкан очракта).

Якын-тирә территорияләрнең чикләрен билгеләү яки үзгәртү, әлеге Кагыйдәләр белән билгеләнә торган форматлар нигезендә, жирлек Советы тарафыннан тирә-юнь территорияләре чикләренә схемасын раслау юлы белән гамәлгә ашырыла.

Йорт хайваннарын һәм кошларын асрау

176. Йорт хайваннарын һәм кош-кортларны карап тоту өченче затларның хокукларын һәм законлы мәнфәгатьләрен бозмаска тиеш, йорт хайваннарына һәм кошларына китерелгән зыян өчен җаваплылык гамәлдәге Россия Федерациясә законнарында билгеләнгән тәртиптә аларның хужаларына йөкләнә.

177. Йорт хайваннары хужалары үз хайваннарының экскрементларын мөстәкыйль рәвештә җыюны һәм утильләштерүне башкаралар.

178. авыл хужалыгы терлекләрен (сыер, сарык, кәжә, дуңгызлар һәм башка) һәм кошларны тоту авыл жирлегендә яшәүчеләргә йорт яны участкалары белән шәхси йорт территориясендә рөхсәт ителә.

179. Барлы кпродукция бирүче хайваннар (мөгезле эре терлек, кәжәләр, сарыклар, дуңгызлар, атлар), гражданнарның яшәү урыны буенча ветеринария учреждениеләрендә ел саен яңадан теркәлергә тиеш.

180. Йорт хайваннарын жирле үзидарә органының норматив-хокукый акты белән билгеләнә торган көтү урыннарында хужасы күзәтүе астында яки аның кушуы буенча башка затның күзәтүе астында рөхсәт ителә.

181. Йорт хайваннарын 7.00 сәгатътән 23.00 сәгатъкә кадәр урамда йөртү рөхсәт ителә. Башка вакытта урамда һәм торак йортларның ишегалларында тынлыкны тәэмин итү өчен хужалар чаралар күрергә тиеш.

182. Этләрне урамда йөртү, өч айга кадәрге эт балаларын һәм кечкенә этләрне йөртү очракларыннан тыш, чылбыр (этне тотып торучы бүтән җайланма), муенчак һәм борынчак кулланып башкарылырга тиеш (әгәр алар махсус сумкада (контейнерда) яки аларны урамда йөртүче зат кулында булмаса). "Татарстан Республикасында йорт хайваннарын тотуның аерым мәсьәләләре турында" 2014 елның 7 мартындагы 16-ТРЗ номерлы Татарстан Республикасы Законы белән билгеләнгән тәртиптә теркәлгән эт муенчагында аның идентификация номеры күрсәтелергә тиеш. Этләрне сәбәпсез урамда йөртү торак пунктлардан читтә, шулай ук урамда йөрергә рөхсәт итүче билгеләр куелган урыннарда рөхсәт ителә.

183. Хужалары йорт хайваннары һәм кошлары тарафыннан тротуарларның, урамнарның, паркларның, газоннарның, балалар мәйданчыклары, скверларның, мәйданнарның, шулай ук торак йортларның подъездларының пычрануына юл куймаска тиеш. Эт, мәчеләр һәм башка вак хайваннарны урамда йөрткәндә, хужасы табигый яшәеш калдыкларын тулысынча жыюны тәэмин итә торган кирәк-яраклар булдырырга һәм аны үз вакытында контейнерларга ташларга тиеш.

184. Этне махсус урыннарда гына ычкындырырга була. Махсус билгеләнгән мәйданчыклар булмаганда, жирле үзидарә органының норматив-хокукый акты белән билгеләнә торган буш урыннарда йөртү рөхсәт ителә.

185. Этләрне өйрәтү бары тик яхшы итеп әйләндереп алынган мәйданнарда яки жирлек территориясендә генә алып барыла ала.

186. Йорт хайваннарын юл буйлап бары тик тәүлекнең якты вакытында гына һәм юлның уң ягына якынарак итеп куып алып барырга мөмкин. Йорт хайваннарын асфальт түшәлгән юл буенча грунт юллары һәм сукмаклар булмаганда гына йөртәргә мөмкин.

187. Урамнарда йорт терлекләрен караучысыз калдырганда, хужалары яшел үсентеләрне бозудан килгән зыяны каплай.

188. Йорт кәжәләре йорт яны территориясенә эчендә генә яки көтүлекләрдә хужалары күзәтүе астында гына асралырга тиеш.

189. Рөхсәт ителми:

1) малларны балалар һәм спорт мәйданчыкларында, пляжларда, мәгариф һәм медицина оешмалары территорияләрендә йөртү;

2) йорт хайваннарын гражданнарның күпләп ял итү урыннарында урнашкан пляжларда йөртү һәм аларны сулыкларда коендыру;

3) тыючы язулар булганда, хайваннарны учреждениеләргә кертү;

4) торак пунктлар территориясендә хайваннар һәм кошларны караучысыз калдыру;

5) хайваннар йөрүне контрольдә тоталмаган һәм урамда йөргәндә агрессив тәртибен чикли алмаган затлар, шулай ук яше яки сәламәтлеге аркасында хайваннар йөрүне контрольдә тоталмаган затлар хайваннарны урамда йөртәргә тиеш түгел; 14 яшькә җитмәгән затлар тарафыннан этләрне урамда йөртү (кечкенә этләрне урамда йөртү очракларыннан тыш);

6) балкон, лоджияләрдә, торак йортларның гомуми файдалану урыннарында (чиктәш фатирлар коридорлары, баскыч, чорма, подвал һәм башка ярдәмче биналарда) йорт хайваннарын һәм кошларын даими асрау;

7) йорт хайваннарының махсус билгелэнгән урыннадан тыш жирләрдә булуы (чаралар (күргәзмәләр һ.б.) үткөрү урыннарыннан тыш).

190. Йорт хайваннары һәм кошлары хужаларының бурычлары:

1) хайван авыруларын кисәтү, терлекчелек продуктларының ветеринария-санитария таләпләренә җавап бирүен тәэмин итү, әйләнә-тирә мохитнең терлекчелек калдыклары белән пычрануына юл куймау, шулай ук ел саен яңадан теркәлү чорында мәҗбүри дөвалау-профилактика чараларын үткөрү;

2) хайваннарның асралу урынын даими контрольдә тоту;

3) хайваннар чирләгәндә һәм үлгән очракта, шулай ук үзләрен сәер тотканда, кичекмәстән ветеринария учреждениеләре белгечләренә хәбәр итәргә кирәк. Алар килеп җиткәнчә авыру хайваннарны башкаларыннан аерып ябарга кирәк.

4) ветеринария белгечләре таләбе буенча диагностика тикшеренүләре, саклану прививкалары һәм дөвалау-профилактика эшләре өчен хайваннарны бирергә кирәк.

191. Үлгән хайваннарны күмү махсус билгелэнгән урында махсуслаштырылган оешма тарафыннан башкарыла.

192. Үз территорияләрендә каравылчы этләре булган оешмалар бурычлы:

1) этне гомуми нигезләрдә теркәргә;

2) эт ныклы бәйдә асрарга;

3) килүчеләрнең хайваннар янына керү мөмкинлеген булдырмау;

4) этләренә бәйдән бары тик яхшы әйләндерелгән территориягә яки гомуми файдаланудагы территориядән янган территориягә кергәндә кисәтү язуы булган очракта гына җибәрергә кирәк

193. Жәмәгать урыннарындагы озатып йөрүче затлары булмаган күзәтүчесез хайваннар ауланырга тиеш.

194. Күзәтүчесез хайваннарны аулау махсус предприятие яки жирле үзидарә органнары белән төзелгән килешү нигезендә башкарыла ала.

195. Күзәтүчесез хайваннарны аулау чараларын гамәлгә ашыру хайваннарга карата гуманлы мөнәсәбәт һәм иҗтимагый эхлак нормаларын үтәү принципларына нигезләнә.

196. Рәхсәт ителми:

1) тиешле карардан башка, шәхси йортлар территориясеннән һәм фатирлардан хайваннарны тартып алырга;

2) этләренә кибет, даруханәләр, коммуналь хезмәт күрсәтү предприятиеләре һ. б. янында бәйдән ычкындырырга;

3) ветеринария органнары рекомендациясеннән башка, алдавычлар һәм башка аулау чаралары кулланырга.

Кагыйдәләрнең үтәлешен контрольдә тоту

197. Физик һәм юридик затлар, вазыйфаи затлар жирлек территориясен төзекләндерү буенча әлеге Кагыйдәләр белән билгелэнгән таләпләрне үтәүне тәэмин итәргә тиеш.

198. Әлеге кагыйдәләрне бозган өчен административ хокук бозулар турында Татарстан Республикасы кодексы нигезендә (федераль законнарда һәм Россия Федерациясенең башка норматив хокукий актларында каралган нормаларны һәм кагыйдәләрне үз эченә алган, аларны үтәмәгән өчен административ хокук бозулар турында Россия Федерациясе Кодексы нигезендә җаваплылык билгелэнгән нигезләмәләрдән тыш) җаваплылыкка тартыла.

199. Төзекләндерү өлкәсендәге закон таләпләрен һәм муниципаль хокукий актларны үтәмәгән яки тиешенчә үтәмәгән өчен җаваплылыкка тарту әлеге таләпләрне үтәүдән һәм ясалган җитешсезлекләренә бетерүдән азат итми.

Арча муниципаль районы
Яңасала авыл җирлеге Советының
28.10.2021ел, № 31
карарына 2 нче кушымта

**«Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенә
төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» Татарстан Республикасы Арча
муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советы карары проекты буенча
гражданныр тәкъдимнәрен исәпкә алу тәртибе**

1. Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советының «Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлегенә төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» карары проектына тәкъдимнәр, авторның яшәү урыны турында белешмә, Ф.и. а.и. күрсәтеләп, 2021 елның 30 ноябрә кадәр язмага кертелә. Тәкъдимнәр Татарстан Республикасы, Арча муниципаль районы, Яңасала авылы, Үзәк урамы, 18 нче йорт адресы буенча Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советына җирлекнең мәгълүмат стендларында урнаштырылганнан соң көн саен (шимбә, якшәмбедән тыш) 8.00 -16.00 сәгатькә кадәр эшче төркем секретарена тапшырыла. Белешмәләр өчен телефон 8(84366)57210.

Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советының «Татарстан Республикасы Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеген төзекләндерү кагыйдәләрен раслау турында» карары проекты буенча гражданнарның фикер алышуда катнашу тәртибе

1. Чыгыш ясау хокукы белән гавами тыңлауларда катнашу өчен гаризалар түбәндәге адрес буенча Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советына шәхсән яки почта аша (конвертта «Төзекләндерү кагыйдәләрен тикшерү» дигән тамга белән) тапшырыла: Татарстан Республикасы, Арча муниципаль районы, Яңасала авылы, Үзәк урам, 18 нче йорт.
2. Үз тәкъдимнәрен дәлилләү өчен чыгыш ясау хокукына ия гавами тыңлауларда катнашучылар булып Арча муниципаль районы Яңасала авыл җирлеге Советына язмача гаризалар биргән җирлек халкы тора.
3. Җирлекнең барлык кызыксынган халкы гавами тыңлауларда чыгыш ясау хокукыннан башка гына катнаша ала.
4. Катнашучыларны теркәү гавами тыңлаулар башланганчы 30 минут алдан башлана.
5. Чыгыш ясау хокукы булган гавами тыңлауларда катнашучылар, гариза бирү вакытына карап, чират тәртибендә үз тәкъдимнәрен дәлилләү өчен чакырыла.
6. Гавами тыңлауларда катнашучыларның чыгышлары 5 минуттан артмаска тиеш.
7. Гавами тыңлауларда катнашучылар, рәислек итүче ризалыгы белән, чыгыш ясаганнан соң чыгыш ясаучыларга сораулар бирергә мөмкин.
8. Гавами тыңлауларда катнашучылар гавами тыңлаулар барышына комачауларга, аларны өзәргә хокуклы түгел.
9. Гавами тыңлаулар уздыру тәртибе гавами тыңлауларда катнашучылар тарафыннан бозылган очракта, рәислек итүче аларны утырышлар залыннан чыгарып жибәрүне таләп итәргә хокуклы.